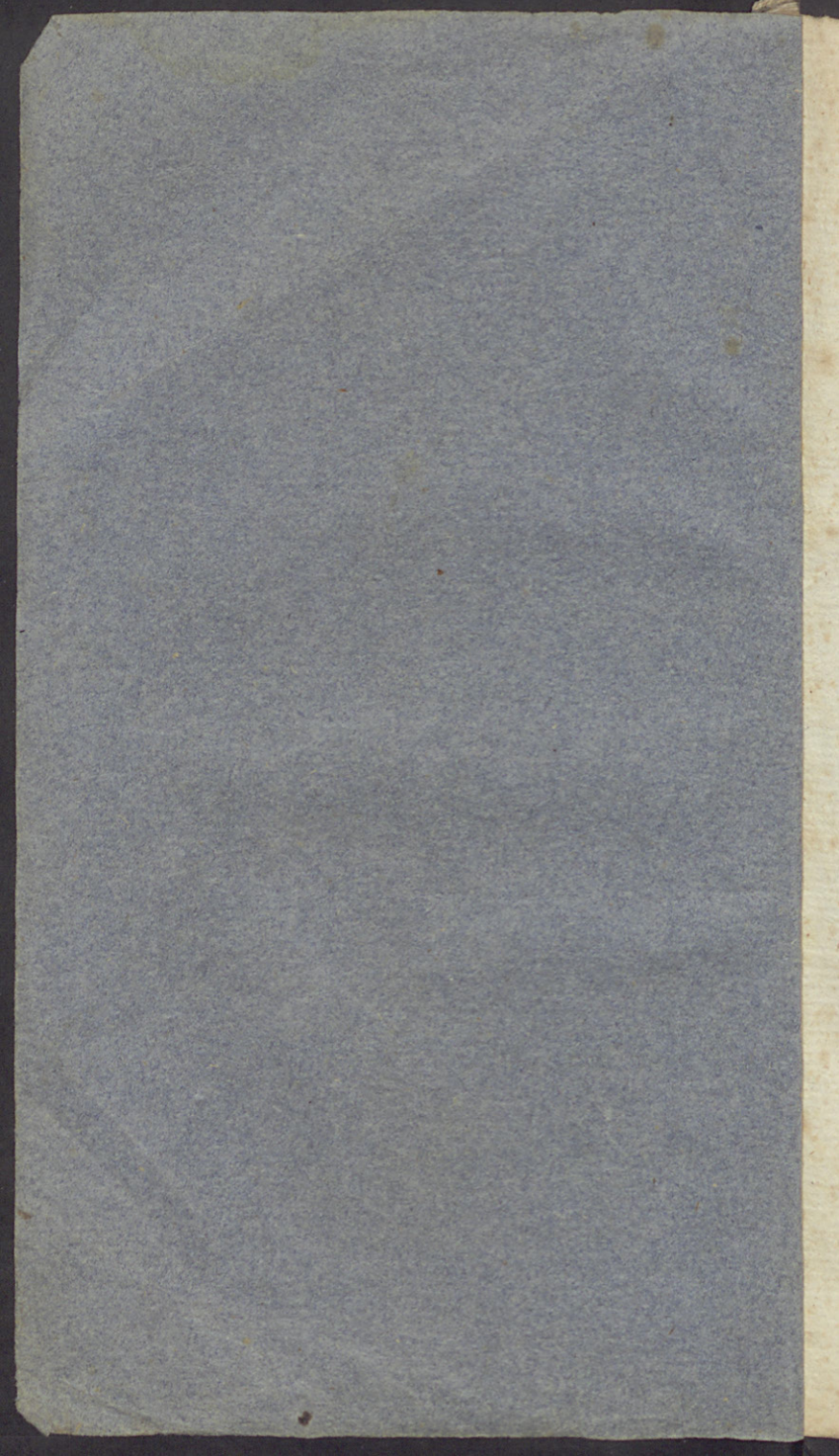

757453

sz

TANACSADO
MINDAZOKRA NÉZVE, A' KIK
AZ
ARANYÉRBEN
KISSEBB VÁGY NAGYOBB MÉRTÉKBEN
SZENVEDNEK.

ITT ELŐADATNAK
AZON VÉD-RENDSZABÁSOK IS, MIKÉNT OVHATJA
MAGÁT KIKI E' KÖZÖNSÉGESEN ELTERJEDT
NYAVALYÁTÓL,

ÉS

KÜLÖNÖS TEKINTETBE VÉTÉTNÉK A' VELE ROKON
BAJOK IS, ÚGYMINT A' ROSZ EMÉSZTÉS, HAS'
BELRÉSZEINEK DUGULÁSAI ÉS HYPOCHONDRIA.

DR. RICHTER F.

SZERINT

NÉMETBŐL FORDÍTVA

HORVÁT JÓZSEF,

A' SS. MM: BŐLCSELKEDÉS ÉS ORVOSTUDOMÁNYNAK DOKTORA,
TS. HONTH VÁRMEGYE' RENDES FŐORVOSA, 's a' t. ÁLTAL.

P E S T E N, 1830.

HARTLEBEN K. ADOLF KÖNYVÁROSNÁL.

NYOMT. TRATTNER ÉS KÁROLYI.

TEKINTETES NEMES
HONTH VÁRMEGYE'
HAZAFIÉLKŰ
R E N D J E I N E K
ŐRÖK TISZTELETŰL ÉS HÁLÁUL

a^o Fordító.

THE
LIBRARY OF THE
MUSEUM OF
COMPARATIVE ZOOLOGY
AND ANATOMY
HARVARD UNIVERSITY
CAMBRIDGE, MASS.

ELŐBESZÉD.

Mennél magosbra lép az embereknél a' kimíveltség, mellynek a' fényűzés, az erőltetett és mesterkélts életmód elválhatatlan kísérője: annál inkább terjed közöttök az aranyér is, és a' vele rokon nyavalyák, a' rosszúl emésztés, hypochondria, és a' has' belrészeinek dugulásai. Nem csuda tehát, ha ezek már hozzánk is igen sűrűn beköszöntenek és részént mint aranyérre való hajlandóság, részént pedig mint már kiképződött aranyérbetegség általyában előfordulnak. Azonban az aranyér kiváltképpen az olyan betegségek' sorába tartozik, mellyekben a' rendes diaeta igen sokat segíthet, és általa nem csak az aranyérre való hajlandóságtól menekedhetni-meg tökéletesen, hanem a' külömbféle alakokban megjelent aranyérnyavalyát magát is vagy egészen el lehet hárítani, vagy legalább igen megkönnyebbíteni.

E' kettő, az aranyér' gyakorsága, és annak az illó magatartás által lehető gyógyulása, indították a' Szerzőt e' munkácska' irására, az olly nemorvosoknak, a' kik ezen bajban szenvednek, vagy róla oktatást venni kívánnak.

A' Szerző igyekezett az aranyérbetegségnek külömbféle történeteit szorosán és világosan előterjeszteni, az Olvasót az e' nyavalyára való hajlandóságról, és annak nivoltáról tudósítani, 's vele az arra szolgáló alkalmakat és okokat, mellyek főképpen a' mái szokott életmódban gyökereznek, megismértetni. De leginkább azon volt, hogy olly diaetát javasoljon, mellynek követése által az aranyérre hajlandóknál ennek kiüthetése elmellőztessék, vagy a' már jelenlévő baj megorvosoltathassék. A' gyógyító-és orvosszerék között, a' leghasznosabbak és szokottabbak, a' mennyire azokat a' nem-orvosnak is jó tudni, a' 6dik és 7dik fejezetben adódnak - elő. Mert ámbár a' helyes diaeta légyen is a' legfőbb szer a' jelenvaló aranyér' gyógyítására, még is az orvosságokkal való éles is néha elkerülhetetlenül szükséges.

A' munkácska' tartalmának ime' rövid előadásából is kiki látja, hogy a' Szerző itt kettős célra törekedett, először t. i. olyan életmódot ajánl, melly által az aranyérre hajlandók ezen nyavalya' kifejlődését meggátolhatják, és másodsor a' már benne szenvedőkkel ollyan rendszabásokat és eszközöket közöl, mellyeknél fogva súlyos nyavalyájoktól megmenekedhessenek, és továbbá is attól magokat védhessék, vagy a' gyógyúlhatalan esetekben legalább enyhülést szerezhessenek és az életet fenyegető veszedelmet elháríthassák.

EL S Ő F E J E Z E T.

Mi az Aranyér; és milly tüneményeknél fogva ismértethető?

Semmi nyavalya sem jó talán a' képzett rendű nem Orvosoknál annyiszor szóba, mint az aranyér, valamint egyről sincsenek talán több hamis és helytelen megfogásaik is. Sokan arra magokat hajlandóknak hiszik, mások azt vélik, hogy e' nyavalya már nálók kifejtődött, 's néha mind a' ketten tsalatoznak. Némellyek azt nyavalyájik' 's betegeskedéseik' alattomos forrásának tartják, e' vélt ellenség ellen holmi szerekkel élnek, vagy az aranyeret folyásba is igyekeznek hozni. Pédig gyanítássok üres alapon épült, nyavalyájok' oka egészen más, és a' helytelenül vett orvosságokkal csak egészségöket rongálták.

Ismét mások e' nyavalyát egy igen veszedelmes, életrövidítő betegségnek nézik, mellytől szüntelen rettegnék, és az ilyeneknek a' félelem többet árt, mint maga a' nyavalya ártana. Végre vannak' még mások, a' kiknek valóságos hajlandóságok van az aranyérre, vagy már benne szenvednek is, de nem tudják és így magokra nem vigyázva, czélaránytalan 's bajokat nagyobbító élet mód által rontják egészségöket.

Mind ezek bizonyára nem fogják ím e' lapokat haszon nélkül olvasni; az aranyérről majd helyesebben fognak gondolkozni, és ha arra hajlandók, vagy e' baj nálók már kifejlett, akkor itt olly szerekre és

tanácsadásokra fognak akadni, mellyek szerint a' nyavalyát elkerülhetik vagy tőle megmenekedhetnek.

Az Aranyér nevezet onnan jött, mivel a' régibb Orvosok' véleményei szerint, a' megjelenő aranyér más nyavalyáktól védő szernek tartatott és így igen sokat-érőnek. Ezt némely különös esetekben ugyan nem tagadhatni, de nem olly általyában mint a' Régiebbek hitték. Deakúl: *vena aurea*; vagy görögösen: *haemorroides*, az az vérfolyás. Némmellyektől magyarul még *Sülnek* is mondatik.

A' rossz és megromlott emésztéssel bajlódó személyek, és a' kik a' has' belrészeinek, májnak, lépnek dugulásaiban, vagy hypochondriában, vagy más ollyféle nyavalyákban szenvednek, mellyek a' hasban veszik eredetőket, — azok eme' bajaiktól egy részint vagy egészen is megszabadulhatnak ugyan, 's így egészségesebbekké lehetnek, ha a' folyó aranyér nálök megjelenik. Azonban csak betegség marad ez is mindig, bár nem olly nyugtalanító 's életveszedelmeztető is, mint amazok, mégis a' benne szenvedőnek igen terhére van és ötöt szoros és igen sokat eltiltó diaetára kényszeríti. És ha illy diaetát nem tart, akkor az aranyér szintűgy elronthatja az egészséget és megrövidítheti az életét.

A' különböző Formákról, mellyekben az aranyér magát mutathatja.

Sokféle képpen jelenhetik meg az aranyér. Legközönségesebben mint folyó vagy mint vak aranyér vétetik-észre. Az elsőnél vér ürül-ki a' seggből, mellyet a' véghurka' edényei bocsátanak, a' vaknál pedig a' vérerek megdagadva látszanak a' segg körül és a'

végthurkában. Ritkább a' nyálkás aranyér, a' midőn osztán nem vér, hanem nyálka válik-ki a' székrűléskor. Ha pedig a' hugyhólyag' vérerei, mellyek a' végthurkájéival szoros egybeköttetésben állanak, volnának betegesen vérrel megtelve és e' miatt kidülledvé, akkor hugyhólyag-aranyér van jelen. Ezzel vagy vérhugyzás, vagy nehéz fájdalmas vérfolyás, és néha hugyrekedés is, szokott járni.

Az aranyér, mind a' folyó mind a' vak, egy olly nyavalya, a' melly csak igen ritkán áll-elő hirtelen; kiképződésére szinte mindég hosszabb idő kívántatik. Valóságos megjelenését pedig addig is különbféle, tovább vagy kevesebbig tartó, erőszakosabb vagy gyengébb, beteges, részént fájdalmas történetek előzik meg, a' mellyek aranyérbeli bajoknak vagy mozgásoknak, lázadásoknak neveztetnek.

Leírása azon tüneteményeknek, mellyekből az aranyér különböző formájit megismérhetni.

Az aranyér' mozgásainak történetei.

Ezek sokfélék, mindazáltal három különböző osztályokra lehet őket szedni. Az elsőben vannak az ollyan tünetemények, mellyek jelentik a' vérnek a' végthurka' és a' körülötte lévő részek' edényei felé való tolódását, a' másodikban azok, mellyek a' vérnek megzavart kerengésére, különböző részek felé tolakodására mutatnak; a' harmadikban lévők pedig az emésztés' hibás voltát jelengetik.

Minekeltötte ezen különböző történeteket közelebbről leírnám, még ezeket jegyzem meg: Az arany-

érbeli mozdulások vagyis bajok elmúlnak és a' Beteg igen megkönnyebbül, ha folyó aranyér áll-elő; de nem mindég történik, hogy az illy bajok' megjelenésére minden esetben vérfolyás álljon-elő; amazok el is múlnak ismét, a' nélkül hogy ez mutassa magát. A' vak aranyér származását is szokták megelőzni aranyérbeli mozgások, valamint a' nyálkás aranyeret is. És nem csak első megjelenésekor hanem utóbbi kitöréseikor is az aranyérnek, vehetni észre efféle mozgásokat.

Ezen aranyérbeli bajok nem tartanak egyenlően; néha csak kevés napokig, néha hetekig és hónapokig is, a' mikor is valamely indítóok, diaetában elkövetett hibák miatt, hol erőszakosabban jelennek meg, hol lecsillapodnak vagy néhány napokig egészen is elenyésznek. Igen fontos, és különös figyelemre méltó továbbá, hogy nem valamennyi, általam leíratandó történetek mutatják magokat mindegyik aranyeres személynél előjelekképpen, hanem csak néhányok, úgy hogy Egynél ezek, Másnál amazok vétessenek észre.

Azon aranyérbeli mozgásokról, mellyek a' vérnek az alfel' edényei és a' szomszéd részek felé tödulására, és ezeknek nagyobb érzékenységre mutatnak.

A' hát-, keresztcsont-, és ágyékbeli fájdalmak itt a' legközönségesebb tünetények, leggyakortább a' keresztcsontba ülepednek és innen hol a' hátba föl, hol a' czombokba le huzódnak. A' fájdalom vagy igen erős, nyilaló, szaggató, vagy inkább tompa, zsibbasztó, nyomó és feszítő. Csak ottan ottan vétetik

észre; egy mozdulás, p. o. lehajolás, egyszerre okozhatja és szinte szenvedhetetlenné teheti azt. Mennél keményebb és nyilalóbb a fájdalom, annál előbb elmúlik. A' segg körül 's benne való viszketés, fájás, és olly érzemény, mintha czövek volna a' véghurkában, székeröltetés, égés, fájdalom és forróság a' középhusban vagyis gátban, a' midőn e' rész (a' segg és nemirészek között) néha megdagad, hevül és feszül, — mind ezek olly tünetemények, mellyek a' vérnek ezen részek felé való beteges tódulására mutatnak, 's bennök megnagyobbodott érzékenységet árúlnak - el.

Ide tartoznak továbbá még: Holmi vizelletbeli bajok, gyakortábbi ösztön a' vizelésre és a' hugynak fájdalmas ürülése; sötét színű vizellet, a' melly igen sok sepreléket szállít fenékre, vagy a' hugycsőből égetve csöppenként men - ki. A' férjfiaknál némellykor a' makkon és a' hugycső' nyilásánál viszketés, monymeredés és elhálásra való ösztön is, tapasztalattik; az asszonyoknál a' külső szeméremnek viszketése és nagyobb vörössége.

Még egy tüneteményről nem kell itt megfejltkezni, t. i. az Aranyeresek' izzadásáról; ezen izzadás a' segg körül, nemirészeken és a' czombok között mutatja magát, viszketéssel és rágással; az illyenkor kiválott nedvesség, gyakorta rossz szagú és valamenyire izgató rágó természetű, úgy hogy a' részeket megvörösíti és kisebesíti. A' testt mozgások, kivált meleg időben, szaporitják ezen izzadságot, a' mi föltöbb alkalmatlan.

Azon aranyérbeli bajokról, mellyek a' vérnek rendetlen forgásától 's ugyan annak különböző részek felé való tolongásától függenek.

Illyenkor a' vér külömbféle részekre, ú. m. a' fejre, mellre, vagy hasra tolakodig, hidegjelős mozgások, gyorsabb, erősebb és rendetlen ér és szívverés, hideg és forróság-érzés, szomjúság 's a' t. tapasztaltatnak.

A' vérnek a' fej felé rohanásakor a' fej fáj, szédelg, a' fülek zúgnak, égnek, a' szemek szikráznak, az arcz felhevül, megpirosodik. — A' vérnek a' mell' belrészei felé tódulását elárulja a' mellfájás, szorongatás, fúladozás, erős és rendetlen szívverés. — Ha pedig a' vér betegesen az altest felé vitetik leginkább, akkor a' megromlott emésztés tünetényein kívül, mellyekről mindjárt szóllandunk, a' hasban némi égés és kopogás érződik.

Azon aranyérbeli mozgásokról, vagyis az aranyérbek azon előjeleiről, mellyek az emésztés' megromlását mutatják.

Megcsökent ételkivánás, rossz íz a' szájban, mocskos nyelv,gyakor felböfögés, gyomorsavanyúság, nyomás, fájás és feszülés a' gyomortájékban (szívgödörben), hasfelpuffadás, bűdös szelek' gyakor elmenése, kólika, rendetlen székürülések, hol hasmenés, hol hasdugulás,—ezek ama'külombféle tünetények, mellyekből az emésztés' megbomlására ismérhetni. Ezekhez, kivált ha az emésztő életművek' beteges állapotja hosszabb ideig tart, járulnak még Csüggedtség.

roszkedvőség, dologtól irtózás, bágyadtság, gyöngeség, tagok' elnohezülése, álmodlanság, vagy ellenben rendkívül való aluszékonyság, elsoványodás, arczhalványság, sáppadtság, és sárgaság.

Mind ezen különböző beteges tünetmények között azokat lehet az aranyér' legbiztosb előköveteinek tartani, mellyek a' vérnek a' véghurka felé tolódására mutatnak. Minden egyéb, itt az aranyér' előjelei gyanánt előadott történetek, csak, ha ezekkel egybeköttetésben állnak, vagy együtt jelennek-meg, nyernek több fontosságot 's lépnek az előjelek sorába.

A' folyó aranyér' történetei.

Minekutána az aranyér' előkövetei, az aranyérmozgások, több vagy kevesebb ideig tartottak, kisebb vagy nagyobb erőszakossággal; végtére rendszerint keresztessont - fájással, a' segg' viszkete 's égetése, székeröltetés és olly érzés közben, mintha meleg víz csöpögne - ki, megered az aranyérfolyás. A' vér vagy az emésztettel együtt men - el, vagy ennek kiürülése után mindjárt. Az emésztet többnyire kemény, és azért, midőn a' seggből kitakarodik, a' megdagadt edényeket nyomván, sok fájdalmat okoz.

De csak akkor jó a' vér a' seggből székeröltetés közben, ha a' vérző edény azon belül, 's így a' véghurkában vagyon, a' mi csakugyan legközönségesebb is. Ha pedig az ér, a' melly vérzik, a' seggen kívül van, akkor székürítés nélkül is csöpöghet a' vér.

Az aranyérből kifolyó vérnek mennyisége igen különböző; a' baj' kezdetekor mindég csekélyebb mint ha az tovább tart és többször visszatér. Némelyeknél csak néhány csöpp vagy egy kalánnyi, de má-

soknál egy csészényi, sőt, ritka esetekben, iszonyú sok, az az, több fontnyi vér is kifolyik.

Ha a' megrögzött aranyérben minden székürüléskor vagy naponként egyszer, csak kevés vér men is el, a' test mégis ez által igen elgyöngül, az egészség megromlik, sorvadás, vizkórság ée. következhetik. Egy egyszeri mértéktelen vérfolyás nem csak ájulásokat ée. hanem halált is okozhat. Azonban az Orvosok több olly példákat is jegyeztek fel, a' hol az aranyeres személyek iszonyú sok vért vesztettek-el halálos következés nélkül, valamint olyanokat is, a' hol azok, a' vérnek rendes és sok esztendőig folyása mellett, megöregedtek. A' kinél naponként nagyobb mennyiségű vér folyik-el, vagy ez gyakrabban tér-vissza, annál jele, hogy a' véredények igen lankadtak és a' has' belrészei nagy mértékben szenvednek.

Valamint a' kifolyó vér' mennyisége, úgy annak minemúsége is különböző; hol világos hol sötét-vörös, hol folyó, hol megaludt; emésztettel vegyült, vagy tiszta. Megaludva van, ha a' székürülés előtt már kiömlött a' véghurkába, és itt állott. Az aranyérbeli vérnek szaga kellemetlen és a' rothadt húshoz hasonló.

A' vérfolyás' beállása után többnyire azon tünetetek, mellyeket előjelek gyanánt előadtam, elenyésznek, és a' Beteg jól 's könnyen érzi magát. De az aranyérbeli mozgások néha kevés idő mulva ismét megjelennek, kivált ha diaetai hibák, vagy más ártalmak arra okot szolgáltatnak, és ekkor gyakran új támadásra mutatnak. Mert természetes, hogy az egyszer már jelen volt aranyér könnyen visszatér. De vannak ellenkezőt bizonyító példák is, a' hol az egy-

egyszer történt aranyérfolyás többé soha nem tért vissza.

Ha pedig a' vérfolyás újra megtér, akkor ez vagy rendetlenül, gyakorta csak bizonyos indítóók miatt, történik, a' mint többnyire szokott; vagy rendszeren időszakoszonként. Mikor az utolsó teljesedik, akkor nem ritka eset, hogy a' vérfolyás minden negyedik héten, az az, hónaponként, sőt néha bizonyos napon, térjen-vissza. Ez a' négy hetenként való vérfolyás nem annyira a' férjfiaknál, mint inkább az olyan asszonyoknál fordul-elő, a' kiket a' hónapszám immár nem, vagy rendetlenül szokott járni.

A' megrögzött esetekben a' vér többnyire szakadatlanul folyik, és minden székürítéskor látszik. Az öreg és elgyöngült személyeknél az aranyér megszűnik folyni, és ez mindég rossz jel, ha rég óta már abban szenvedtek, és tőle könnyebbülést éreztek. — Az aranyér' legelső folyása előtti, és a' ritkábban támadó aranyérmozgások erősebbek és nagyobbak szoktak lenni.

A' vak aranyér történetei.

A' vak aranyér, (másként aranyércsomók) vagy magánosan találhatik, vagy a' folyóval együtt. Több esetekben olly csekély, hogy azt nem annyira közönséges' nyavalyának, mint inkább olly helybéli bajnak tekinthetni, a' melly kevés alkalmatlanságot szerezvén, megint elenyészik. A' véghurka' edényei felé betegesen torlódó vér, a' véredényeket (a' v é r e r e k, (venae) mellyek a' vért a' testnek minden részeiből a' szívbe térítik, nagyon különböznek a' v e r ő - v. ü t ő e r e k t ő l (arteriae), mellyek a' szívből a' vért

a' test' minden részeibe elviszik) a' véghurkában, a' seggben és körülé kifeszéti, és csomókat, daganatokat csinál, a' mellyek, a' mint helyeztetnek, vagy látathatók kívülről, vagy nem.

Mennél tovább akad-fel bennök a' vér, és mennél nagyobb a' torlódás, annál inkább elpetyhüdnek a' véredények, és kitágúlnak, megnagyobbodnak, szaporodnak. Azért is az ilyen véreccsomók igen különböző nagyságnak és számuk. Elejénte csak kicsinyek mint egy borsó, de utóbb egy diónyi, sőt tyuktojásnyi nagyokká is lehetnek. Alakjukra nézve csomókat, zacskócskákat, taréjokat ée. mutatnak's néha az egész segget is körül párkányozzák. Színök vörös, kék, sőt feketés is. Vérrrel telve símák és rugós tapintásuak, de üresen mintegy fonnyadtak és haloványabbak.

Csak a' mellyek a' seggen kívül vagynak, azokat láthatni, a' mellyek pedig a' véghurka' alrészében támadtak, azok, ha a' székürüléskor a' végbél kitüremlik, akkor szembetünők. A' véghurka' felsőbb részében lévőket végre csupán a' seggbe tolt ujjal tapinthatni.

A' vak aranyér' támadását is előzhetik-meg holmi beteges tünetények, ámbár ritkábban és soha nem olly mértékben, mint a' folyónál. Az aranyéccsomók néha el is mulnak, minekutána egy ideig jelen voltak. De ha az érdaganatok igen tetemesek, akkor ritkán enyésznek-el egészen.

A' történetek, mellyeket a' vak aranyér, kivált ha nagyok és számosak a' csomók, gerjeszt, e' következendők: fájdalom a' seggben kivált a' székürüléskor, igen alkalmatlan viszketés, székeröltetés, és rendetlen hastisztulás. Igen nagy fájdalmat, hideg-lelést,

lelést, kemény görcsöket és inbéli történeteket okozhat a' vak aranyér, ha meg talál gyúladni. Ekkor minden mozgást, sőt az ülést is megnehezíti, fájdalmossá teszi.

A' gyúladásra okot szolgáltat a' helytelen diaeta, ú. m. szeszes italokkal, és fűszerekkel élés, erőszakos mozgások, tánczolás, lovaglás, vagy a' vérércsomóknak becsipődése, záródása. Ez megesik, ha az aranyércsomó a' székürüléskor kitolódik, és a' segg' zárízmától felfogódván, vissza nem mehet. Az illy meggyúladt aranyércsomó osztán fölöttébb megdagad, fényessé, sötétvörössé válik, iszonyú kopogó fájást okoz 's néha evesedésbe is men. Ebből osztán fekély támad, a' melly tovább is rágódik és végbélcsőfekélyeket csinál, a' mellyek igen alkalmatlanok és fájósak, sok ideig tartanak, gyakran gyógyíthatatlanok, sőt üszögbe menvén-át halálosak is.

Még más helybéli bajokat is szülhetnek a' nagy és régi aranyércsomók. Ezek miatt a' véghurkának megkeményedései, a' seggen és nemirészeken pedig vérfekélyek, az úgynevezett aranyérkilések támadhatnak, továbbá a' csomók, rajtok a' bőr mindég vastagabbodván, úgy megkeményedhetnek 's nagyobbodhatnak, hogy utóbb holmi növényféle, szümölcs-alakú darabokat képzeljenek, a' mellyek helyheztetésökhez képest, az emésztet' kiürülését igen nehezítik, és a' fejérszemélyeknél az elhálást fájdalmossá teszik. Az illy megkeményült aranyércsomók néha későbben kívülről megevesednek, genyetséges, rágó és bűdös nedvességet izzadnak, mellytől a' szomszéd részek meggyúladnak és kisebesülnek.

A' segg' belsején, és a' véghurka' alrészén lévő aranyércsomóknak izgatása miatt a' székeröltetés is gyakortább, a' végbél általok kitágul és ellankad 's néha elő is esik. A' vértől igen megfeszült nagyobb aranyércsomók el is pukkanhatnak, és igen bő, sőt halálos vérzést is okozhatnak.

A' nyálkás aranyér' történetei.

Itt nyálka ürül-ki az alfelen, az olyan személyeknél, a' kik az aranyérre különösen hajlandók, sőt az olyanoknál is, a' kiket már folyó vagy vak aranyér járt. A' már előadott 's leírt aranyérmozgások ennek kiütését is megelőzik legtöbbszörre, és megszűnnek vagy legalább megkevesednek, ha a' nyálkafolyás beáll. Keresztesont-és ágyékfájás, kivált pedig székeröltetés szokták megelőzni a' nyálkaürülést, és kísérni.

A' nyálka' kifolyása történik vagy mindjárt az emésztet' kiürülése után, vagy e' nélkül is, úgy hogy a' nyálka vagy székeröltetéssel és nyomással takarúl ki, vagy ezek nélkül. Az egyszerre kitakarodó nyálka' mennyisége nem nagy, alig van egy kávéskálannal, és ritkább esetekben mintegy evőkalányi.

A' nyálkás aranyér' ostroma vagyis támadása, mint a' folyóé, hol rövidebb hol hosszabb ideig tart, néhány napokig, sőt hónapokig is. Bizonyos időszakosként való visszatéréséről kevés példák ismeretesek. Ha ez a' baj valakiben megrögzött, és a' Beteg igen el van gyöngülve, akkor a' nyálka' természet ellenvaló kiürülése folyvást is szokott tartani.

A' nyálka' minémúsége igen különböző, majd a' tejhez hasonló, majd a' tojás' fejeéréhez, evesség-

hez, békanyálhoz vagyis békaivadékhoz; majd vékony, majd sűrű; sokszor véres huzások látszanak benne; hol szagatlan, hol annyira mennyire bűdös, némelly esetekben szelíd, másutt olly csipős, hogy a' tőle érintett részek meggyúladnak és kisebesülnek.

A' nyálkás aranyér sokkal ritkább, mint a' folyó és vak, ugyanazért nem minden segg-nyálkafolyást kell annak tartani, mert vannak nyálkás hasmenések és nyálkás vérhasok is, mellyeket nem kell aranyérnek vélni.

A' húgyhólyagbeli aranyér' történetei.

A' véghurka' és segg' véredényei szoros egybeköttetésben vannak a' húgyhólyag' és nemirészek' edényeivel, innét van, hogy ritkább esetekben a' véghurka alsó részei felé történő torlódás emide veszi útját. A' férjfiakon ez gyakrabban esik meg, mint az aszszonyokon, és leginkább az öregebb férjfiakon, a' kik az 50dik évet meghaladták. Ezen korban néha különös hajlandóság van jelen a' vizellésbeli bajokra, mellynek a' húgykő, fűvény, és a' húgyhólyagbeli aranyér legközönségesebb okai. Az utolsó részént az olyanoknál támad, a' kik előbb másféle aranyérben szenvedtek, részént az olly személyeknél, a' kik azelőtt egyiktől sem bántódtak.

A' húgyhólyagbeli aranyér általyában sokkal ritkább, de sokkal fájdalmasabb is és veszedelme-
sebb, mint a' többi már leírtt aranyérformák. Ez függ azon részek' minéműségétől, mellyekbe ezen baj fészkeli magát, minő: a' húgyhólyag, kivált ennek alsó és szűkebb része, a' húgyhólyag' nyaka, melly a' húgycsőbe men által. Ennek göres által való

bezáródása és a' benne lévő vérereknek magdagadása teljes huygrekedést okozhat, a' melly a' hólyag' gyúladása, vagy ennek elpukkanása által halálos következésű lehet.

A' férjfiaknál a' huyghólyagbeli aranyér nem csak gyakrabban, hanem sokkal fájdalmasabb és veszedelmesebb is, mint az asszonyoknál, a' mit ezen részek' különböző alkotásának, az elsőknél a' hosszabb és szűkebb huygcsőnek, tulajdoníthatni.

A' huyghólyag és nemirészek felé betegesen tölködő vér némelly saját tüneteményeket gerjeszt, mellyek előjelek-képpen a' huyghólyagbeli aranyeret megelőzik és kísérik. — A' férjfiaknál a' monymakk vizsket, vörösebb és gyúladt, a' férjfitag gyakorta felmered, elhalasi ösztön áll-elő, a' herék fájdalmasan és görcsösen fölhuzódnak, kivált a' vizellés fájdalmas és nehéz, és huygzásra erőltetés van jelen. — A' fejérszemélyeknél szokott előjelek, a' vizellettbeli bajokon kívül, a' szemérem' vizsketése, szűlőrészek' fájdalmi, fájdalmas és görcsös lesüllyedése a' méhnek.

Valamint az aranyér, szokott utján, háromféle alakban jelenhetik-meg, úgy a' huyghólyagbeli aranyér is lehet folyó, vak, és nyálkás.

A' folyó huyghólyagbeli aranyér' tüneteményei.

Huygerőltetés és fájdalmas vizellés, huyghólyag' táján való fájdalom (a' has alsó részén, mindjárt a' nemirészek fölött), székerőltetés és fájdalom a' középhusban (a' segg és szeméremtagok között) előzik-meg és kísérik a' huyghólyagból való vérnek folyását. A' huygcsőn kitakarodó vér vagy híg és vizellettel ve-

gyes, vagy megaludt és valamély hosszú, vastagocska fonál-képpen men-el. A' kifolyó vér ritkán olly bő, hogy attól igen szembetűnő 's veszedelmes bajok szármoznának.

A' vak hólyagbeli aranyér' tünetényei.

Ez alatt a' hugyhólyag' belsején lévő vérerek' daganatai értetnek, kivált azokéi, a' mellyek a' hólyag' nyakánál vagynak és azt mintegy koszorú gyanánt környékezik. Hogy a' hólyag' nyaka, ugyanannak legsalsóbb 's legszűkebb részét tegye, és a' hugycsőbe menjen-által, már mondtuk. Ha ezen erek igen megdagadnak, akkor egy igen égető fájdalom támad a' középhusban, nyomás a' véghurkában, a' fejšerszemélyeknél a' méhüvelyben, hugyeröltetés, a' vizellet nagy fájdalom közt csak csöppenként men-el, vagy egészen is megakad.

A' hólyagból kifolyható vér (vérhugyzás) ilyenkor igen nagy könnyebbülést szerez. Ha pedig a' hólyagbeli megdagadt vérerek fölöttébbi gyúladásba mennek-át, akkor a' hólyagnak evesedése, vagy üszöge is, következhetik, és az első esetben még hugycső-fekélyek, a' másodikban halál is. A' folyó és vak hugyhólyagbeli aranyér, gyakran együtt is találtatnak.

A' nyálkás hugyhólyagbeli aranyér' tünetényei.

Így neveztetik a' hugyhólyagból magából vagy a' hugycsőből történő nyálkafolyás, melly aranyérbeli bajokkal vagyon öszveköttetésben, vagy ezeket követi, felváltja. Midőn a' nyálka a' hólyagból jó, akkor huggyal együtt ürül-ki, és vele a' hólyagtájék-

ban és középhusban fájdalom és görcs, hugyeröltetés, sőt vizelletrekedés is jelenik meg.

A' betegesen szaporodott nyálkaelválasztódás ritka esetekben a' hugycsőben is történhetik, a' mit aranyérbeli kankúnak vagyis ondófolyásnak neveznek. Ekkor a' nyálka minden hugyeröltetés nélkül men el a' hugycsőből, mint ez a' franczús kankúnál szokott lenni. Ott is, mint itt az ingen foltok maradnak, égető fájás érződik a' hugycsőben, kivált a' vizelletnek rajta általmenetekor. Ezen aranyérbeli kankú' tünetényeihez szoktak még járulni a' férjfiaknál a' makknak és előbőr belsejének gyúladása, ugyan itt bővebb nyálkaelválasztódás (makk-ondófolyás), fájdalmas monymeredések.

A' fejrőszemélyeknél, a' kiket az aranyér ezen alorcza alatt is megkeres, igen hasonlik ezen baj az úgynevezett fejrőfolyáshoz, és elejénte több gyúladásbeli történetek, fájdalom, égés, viszketés, vörösség és daganat a' szeméremrészekben, szokták azt kísérni.

Ez volna tehát az aranyérbeli szenvedés' különböző alakjainak rajzolatja; de ezeken kívül még egy pár más történetet vagyok kénytelen szorosabban leírni, a' mellyek tsak annyiban tartoznak az aranyérhez, a' mennyiben azzal okbeli őszveköttetésben vannak, és ezek: a' szokatlan úton megjelenő, és az elnyomott aranyér.

A' szokatlan úton megjelenő aranyér' tünetényei.

A' vizellet' útain és a' nemirészeken kívül még más részeknek edényei is lehetnek az aranyér' képviselőji. Ezt feltesszük, ha a' seggből a' vérfolyás vagy

meg nem jelenik, ámbár az előrement történetek, az aranyérbeli mozgások, arra mutattanak, vagy ha a' folyó aranyér előbb már itt volt, de most elmarad és helyette más valamelly részben áll-elő a' vér-folyás, a' melly illy környűlményeknél az aranyér' képviselőjének tartathatik.

Egy illy, a' folyó aranyérrel okbéli öszvekötte-tésben lévő vér-folyás különböző részekből eredhet, legközönségesebben a' tüdőkből mint vérköpés, ritkábban a' gyomorból mint vérhányás, és legritkábban a' fej' véredényeiből mint orrvér-folyás, vagy fül-, száj-, foghus-vérzés. A' fejjérnépnél nem éppen szokatlan, hogy az aranyér' helyébe a' vér-folyás a' nemirészekből, méhből, vagy, a' mi sokkal ritkább a' csecsekből történjék.

Az efféle képviselő vér-folyás osztán időszaka-szonként is visszatér, vagy, ha a' seggbeli aranyér-folyás ismét helyre áll, egészen is elműlik. Ez általyában mindég igen kívánatos, kivált ha azon képviselő rész nemesebb, az életre elkerűlhetetlenül szükséges, és annak sérelmei könnyen halálos kimenetelűek. Így a' tüdőkre vetődött aranyér, a' vérköpés, mindég igen rossz, és reá tükőkórság, sorvadás következhetik. Valamint az efféle gyomorbaj is, a' vérhányás, nagyon veszedelmes lehet, és belőle a' gyomornak gyógyúlhatlan sérvei szármozhatnak.

Azonban mind ezek a' különbéféle vér-folyások bár igen gyakran előfordulnak is, csak ritkább esetekben tartathatnak szokatlan úton történő aranyérnek, t. i. csak akkor, ha az aranyér szolgálva valóságos okúl nékik. Ezt bizonyosan meghatározni a' nem-Orvosnak többnyire lehetetlen, mert az il-

Iyen esetekbe csak egy mélyen látó Orvosnak szemei hatnak.

Az elnyomott aranyér' tüneténei.

Ha a' kártékony befolyások' erőszakos behatása az aranyérbeli vérfolyást a' seggből, hirtelen meggátolja, akkor igen sokféle, részént veszedelmes nyavalyák támadhatnak, a' mellyeket az aranyér elnyomattatásának igazán tulajdonítanak. Mind ezen különböző nyavalyák azonban, még többször szoktak más okoktól is eredni. Az llyenkor megjelenő történetek osztán legtöbbnyire veszedelmesebbek mint az aranyérfolyás, és rendszerint annál veszedelmesebbek, mennél erősebben 's rendesebben folyt az aranyér, és ha ez akkor gátolódott-meg, midőn legnagyobb folyásban volt. Az egészség ezen esetekben azért károsodik, minthogy a' belső nyavalyabeli állapot, melly az aranyérfolyásnak oka, ezen utolsó-nak meggátoltatásakor, nem csak el nem távoztatik, hanem még nagyobbra nevededik.

A' vak aranyér' elnyomattatásának is káros következései lehetnek, jóllehet ritkábban és soha sem oly nagyok, mint a' folyó aranyérnél.

Az illy meggátoltatásra megjelenő nyavalyák fölötte különböznek, mellyeket azért legnagyobb részént csak említeni fogok. A' már előhozott húgyhólyagbeli aranyér, valamint az imént leírtt más részekből történő vérfolyások is, az elnyomatott aranyér' tüneténei lehetnek. Ilyenek továbbá, a' vérnek különbféle részei, ú. m. fej, mell, és has felé, torlódása. Az efféle lázadáskor leginkább azon rész

szenved, a' melly elejétől fogva gyöngébb volt, és ilyen, a' mint tudjuk, minden emberben vagyon.

Midőn a' vér betegesen a' fejre irányzódik, akkor fejfájás, szédülés, fülzúgás, foltok és szikrák a' szemek előtt, nyavalyatörés, őrültség, gutaütés, vétetnek-észre. Igen jó, ha ilyenkor orrvérfolyás áll-elő, mellyet ezen környülményeknél szokatlan úton történő aranyérfolyásnak tekinthetni.

Mikor a' mell felé tolikodik a' vér, akkor szivdobogás, szorongatás, füladozás, köhögés, vérköpés; sőt tüdőkörság is tartozik a' részént veszedelmes tünetemények közzé.

De leginkább az altest, és a' benne lévő külömbféle életművek szenvednek tegőbbet az aranyér' elnyomattatásakor. Ilyenkor tűnnek-elő a' beteges emésztésnek már leírt jelei (lásd az aranyérmozgás' történeteit), úgy a' májnak vagy lépnek daganatai is, mellyek amazoknak gyakor okai. Utóbb sárgaság; vízkörság vagy sorvadás szokott az elnyomott aranyérnek halálos következése lenni.

A' bővérű személyeknél erősen folyt aranyérnek hírtelen elakadása miatt, a' külömbféle részek felé rohanó vér könnyen gyúladásokat is támaszt. Legközönségesebben a' hasnak életműveit szokta ilyenkor érni a' gyúladás, különösen a' kólika, melly könnyen gyomor és bélgyúladássá válik. Ilyen veszedelmes gyúladásba men-által az aranyérkólika, midőn a' hasfájdalom igen nagy, és olly iszonyú, hogy a' legkisebb tapintást sem tűri-el az altest; midőn továbbá valamelly égető érzés jelenik-meg benne, midőn szakadatlan ökrendés és okadás is áll-elő, a' szék megdugul, a' Betegen hideglelés, nagy gyöngeség és bá-

gyadtság látszik-meg. Ez a' has' belrészeiben támadó gyuladás igen hamar okozhat halált.

Ezek a' külömbféle beteges állapotok, sőt a' legveszedelmesb nyavalyák is, ha az elnyomott aranyértől szármoznak, igen hamar megenyhülnek és néha egészen is elmúlnak, ha az aranyér újra folyni kezd.

Azon kártékony befolyások, mellyek az aranyér' folyását leghamarább elnyomhatják, kiváltképpen ezek: az egész testnek, vagy az ő részeinek, kivált lábaknak, hasnak és alfelnek meghülése. Igen árt az ülepnek hideg klisztérek, hideg borogatások és fürdők által való nagyon meghidegülése. Mennél hevültebb a' test, annál ártalmasb néki minden meghűtés. Hevítő italokkal, borral, égetborral való mértékletlen élés; harag, ijedés és más erőszakos indulatok; helytelen gyógyító-és orvosló szerekek élés, minők az öszvehuzó orvosságok; ásványsavanyak, timsó, china-héj, mind kívül-mind belőlről vétetve, karon tett érvágás ée. Mind ezek, az aranyér' elnyomattatását eszközölhetik, ha annak folyásakor hatnak a' testre.

Némellykor a' folyó aranyér magától is elmarad, már ezt akár a' Beteg' testalkotásának megváltozása, akár a' nedveknek és erőknék fogyatkozása, a' mint ez, az igen elgyöngült vagy előregedett személyeknél szokott, okozta légyen. Csakhogy ekkor az aranyér' szünése nem egyszerre történik, hanem lassanként, és a' nyavalyákat is, mellyek ezután előbb vagy utóbb támadnak, nem az ő elnyomattatásának kell tulajdonítani.

Vannak sokféle betegségek, mellyek az aranyérrel néha bizonyos atyafiságban és viszonyosságban állanak, úgy hogy ezzel felváltódnak, elenyésznek ha

az aranyér beáll, vagy ismét megjelennek, ha ez már elmúlt. Illy betegségek: a' köszvény, hypochondria, kő-és fővénynyavalya, ezek az aranyérral igen gyakran ugyan azon kútfőből erednek, az az, mind ezen bajoknak egyenlő vagy legalább igen hasonló belső nyavalyabeli állapot szolgál okúl. Rólok a' következő fejezetben lészen szó.

MÁSODIK FEJEZET.

Az aranyérbetegség³ mivoltáról vagyis legközelebbi okáról. — Az aranyérra való hajlandóságról. — Annak gyakrabban előfordulásáról a' különböző nemeknél, és a' különböző életkorokban.

Az aranyérbetegség³ legközelebbi okáról.

Az aranyér³ különböző formáinak belső okúl szolgál, az altest³ vagyis has³ edényeinek beteges fölöttebbi megtelése vérrel, ennek azokban való megtartódása. Ez itt sokkal is lehetségesebb mint egyéb részekben, mert a' vér az altest³ edényeiben mindig lassabban kereng és különösen a' visszavivő edények, a' vérerek, ott legnagyobb részént azon eszközök nélkül szűkölködnek, mellyek más részekben a' vér³ mehetését elősegítik. Ha már ide olyan ártalmak járulnak, mellyek a' vértorlódásnak a' hasban kedveznek, s mellyekről a' következő Fejezetben lészen szó, ak-

kor az igen kifeszülő véredények meglankadnak, és a' vért nem hajthatják tovább, a' melly osztán az ottani belrészekben, a' bélcsatornában, májban, lépben gyűl-meg. Kiváltképpen a' visszavivő vérerek (vénák) telnek-meg ilyenkor vérrel természet ellenvaló módra.

Az embernek egyenes állásakor a' hasnak minden edényei között a' véghurkáéi vannak legalantabb, 's így a' vér ezekben torlódik-meg legkönnyebben. Még néhány más környűllállások is eszközlik, hogy a' vér leginkább oda tolakodik, ilyenek a' székürítéskori nyomás, valamint a' véghurkába gyülekező emésztetnek izgatása és nyomása is. Ezek azon okok, mellyek a' vér' torlódását a' véghurka' edényei felé térítik és azt mivelik, hogy a' természet legörömösebb ezen edények' vérzése által igyekezék a' néki alkalmatlankodó vérnek egy részétől megszabadúlni.

A' vérnek rendetlen eloszlása, az altestben meggyülekezése, többféle nyavalyáknak a' forrása, mellyek tehát az aranyérrel holmi öszveköttetésben állanak, ezt néha felváltják, és megjelenő folyása által elenyésznek vagy megkissebbednek. Ezen nyavalyákhoz tartoznak főképpen: a' megromlott, nehéz és rosz emésztés; asztán a' hypochondria, mellyben a' beteges emésztés az inalkotmány' rendetlen állapotjával van egybekapcsolva; továbbá a' köszvény, mellynek támadását mindég emésztésbeli bajok előzik-meg; végtére a' kó-'s fővénybetegség, midőn a' vizellet' útjain betegesen valamelly merő anyag tétetik- le, a' melly a' rendes emésztéskor nem származnék. Roszabb esetekben a' vérkerengésnek a' hasban való akadályai miatt sárgaság és vízkórság is támad, mint a' has'

belrészei' megkeményedéseinek, dugulásainak és elfajulásainak következései.

A' mennyiben tehát a' nevezett nyavalyák fájdalmasabbak, súlyosabbak és veszedelmesebbek, mint a' folyóaranyér és azok ennek támadása által meg kissebbülnek és elháríthatnak; az illy esetekben emezt valóban kívánatos baj gyanánt tekinthetni és méltán a r a n y é r n e k nevezhetni.

Az aranyérre való hajlandóságról.

Mint minden betegség, úgy az aranyér is bizonyos hajlandóságot tészzen-fel. Ezt az ember vagy örökségül nyeri, vagy szerzi magának. Az aranyér valójában az örökődő nyavalyák közzé is tartozik, mellyek t. i. a' Szülékről a' gyermekekre, unokákra háromlanak. De ebből nem következik, hogy az aranyeres atyának mindég olyan fia is légyen, itt igen sok kivételek lehetnek, minthogy az életmód, a' testre ható vagy elhárított ártalmak a' hajlandóságot nagyobbíthatják és betegséggé is tehetik, vagy ugyanazt megkissebbítik és egészen elenyésztik. Az efféle ártalmak elkerülése, és helyes diaetatartás által tehát az aranyérben szenvedni szokott familiákból eredő személyek is megóvhatják attól magokat.

Az aranyérre való hajlandóság szereztetik, részént ama' külömbféle ártalmak' gyakor behatása által, mellyekről a' következő Fejezetben fogok szólni, részént a' gyermekkori első években történt hibás gondviselés által. Valamint az első tápláltatás, illő vagy illetlen volta szerint, tökéletes egészségre, vagy következő, gyakran csak későn megjelenő, nyava-

lyákra adhat okot, úgy annak hibás volta aranyérre való hajlandóságot is szülhet.

A' gyermek' eledele, életének első éveiben, könnyen emésztethető, tápláló légyen, és nem ingerlő. Ha erre nem ügyelnek, akkor vagy azonnal emésztésbeli nyavalyák származnak, (a' fodorháj' edényeinek dugulása, hervadás), vagy olly altestbeli nyavalyákra való hajlandóságnak alapja vettetik - meg, mellyek a' későbbi esztendőkből fejlenek - ki. Árt, a' fiatal gyermeknek durva, nyúlós, nehézemésztetű ételeket adni, minők: a' lisztép, fekete kenyér, krumpli, sütemények, hüvelyes vetemények; vagy ollyan étkeket s italokat nyújtani, mellyek ő reá nézve igen ingerlők; vérszaporítók, fölötte hevítők. Illyenek az erős húslevek, fűszerek, erős kávé, bor, csokoládé és husételek nagyobb mértékben adatva.

Honnét ismérszik-meg az aranyérre való hajlandóság?

A' rossz emésztésnek és a' bővérőségnek vagy legalább a' vérrendszer' nagyobbodott izékonyságának jeleiből. Én ezen jeleket már az első Fejezetben (lásd első Fejezet, aranyérmozgások) előadtam. A' kikknél ezen történetek gyakran megjelennek, és a' csekélyebb diaetái hibák miatt is származnak, a' kikknél egy vagy néhány pohár bor, vagy néhány csészényi erős kávé, hévséget, szorongatást, szívdobogást okoz, a' kikknél a' valamivel bővebben vett ételek vagy valamely emésztetlen étel, felindulás, megháborodás ée. Az ételkivánást elrontják, gyomornyomást, felbőfőgést, haspuffadást, szélkórságot és egyéb, beteges

emésztésre mutató tüneteményeket támosztanak, azoknál az aranyérre való hajlandóságot hihetőleg gyaníthatni.

Megismérhetni e' az aranyérre való hajlandóságot külső jelekből?

Korántsem mindenkor, ámbár az altestbéli nyavalyákra, dugulásokra 's így az aranyérre való hajlandóságot, néha már a' látott személy' Külseje is elárulja. Illyen hajlandóságnak, a' kik inkább soványak mint kövérek, feszes rostúak, barnás, kevésbé sárgás színűek, fekete vagy barna hajúk 's szemük, borongó 's búsongásra hajló kedvűek, könnyen haragra gerjedők és egészségökre nézve igen szepegők. Az illy testi minémüséget nevezik feketeepés testszerkezetnek, constitutióznak.

Az aranyérnek gyakrabban előfordúltáról a' különböző nemeknél és különböző életkorokban.

Többször előfordúl az aranyér a' férjfiaknál mint a' fejrőszemélyeknél, kiváltképpen a' folyó aranyér. Ezt pedig az asszonyok köszönhetik részént önnön rendesebb 's kevésbbé kicsapongó életmódjoknak, részént pedig azon hónapi tisztulásnak, melly a' vért a' hasban fölöttébb meggyűlni nem hagyja. Legritkábban tapasztaltatik a' folyó aranyér a' fiatal fejrőszemélyeken és a' kiket még a' hónapszám jár. Több ízben látogatják-meg a' korosabb és a' hónaponként már nem tisztuló asszonyokat.

Mindazáltal a' vak aranyér az asszonyoknál sem ritka; a' kik gyakorta nehéz szüléssel bajlódtak, és a' terhességkor. Gyermekekre ritkán jön az aranyér 's ekkor is többnyire csak helybeli külső izgatás

miatt, mint a' gyakran alkalmaztatott izgatókliszterek, seggesapok vagy hashajtószerek miatt.

A' férjfiaknál, a' kikenél a' folyó aranyér legtöbbször előző, ez leginkább a' harminczadik esztendőától az ötvenötödikig mutatja magát. A' későbbi emberkorban, a' 45től az 55dik esztendeig, leg hamarébb szokta magát megfészkelni, és rendesen vagy legalább gyakrabban megjelenni 's visszatérni, ha ez annak előtte csak ritkábban történt. A' már előbb megvolt vak aranyér is ekkor könnyebben folyóvá válik. Ezen életkorban az eltestbeli vértorlódásokra és meggyűlésekre való hajlandóság igen nagy, és az e' korbéli személyek az aranyéren kívül még más, már fölyebb említett, emésztésbeli betegségekre is hajlanak.

A' korosabb férjfiak és Öregek a' húgyhólyagbeli aranyérré hajlandóbbak, mert általyában a' vénebb korban a' húgy' életműveinek nyavalyáji gyakortábbak. Az előbb, folyó vagy vak aranyérben sinlődő személyek, ekkor azoktól megszoktak szabadulni, és vizelletbéli bajokba és húgyhólyagaranyérbe esni.

A' mi általyában az aranyérnek különböző formákban való gyakrabban vagy ritkább megjelenését illeti, azt az igen gyakran előforduló betegségek közé számlálhatni. Az, igen sok izben a' mesterkelt és fínomított életmódnak a' szüleménye, azért leginkább a' világ legmíveltebb nemzeteinél van otthon, különösen pedig az életmódban a' természet' rendétől legmesszebb távozott személyeknél. A' következő szakaszban előadom azon környűlményeket, mellyek az aranyér' szármozására okot adnak 's annak kedveznek.

HARMADIK FEJEZET

Az aranyérnek gerjesztő vagy távolabb okairól.

A' betegségekre való készség, hajlandóság maga még elégtelen a' nyavalyák' előhozására, hanem ide holmi külső kedvező környúlállásoknak is kell járulniok. Ezek a' távolabbi, gerjesztő vagy is indító okok, mellyekről ezen fejezet szólland. Menél nagyobb az aranyérre való hajlandóság, annál esekélyebb külső okok szükségesek annak származására. Holott viszontag az arra semmi hajlandósággal nem bíró személynél, a' legerősebb ártalmaknak gyakor érdeklése sem hozza-elő ugyanazt. De azért az ilyenek sem szegik ám mega' természet törvényeit büntetlenül, mert vétkökért más, talán sokkal gonoszabb nyavalyák érik őket.

Mesterkélt életmódunkban igen is sok olyan környűlmények vannak, mellyek az aranyér' származásának kedveznek, mert ez, a' mint már mondotuk, igen gyakran az elfinomúlt életmódnak a' szűleménye, A' természeti állapotban lévő ember semmit nem tud az aranyér felől. Ő mesterkéletlen, természetes ételekkel él, forrásvizet iszik, folyvást a' szabad levegőben mozog, 's így mind azon ártalmakat elkerüli, mellyek az aranyeret támasztják. Ezeknek, a' mi életmódunkba becsuszott alkalombeli okoknak elkerülése legszükségesebb mind azokra nézve, a' kik az aranyértől ovakodni vagy menekedni akarnak.

Minekelőtte az aranyeret gerjesztő legfőbb ártalmakat itt előadnám, még egy megjegyzést kívánok tenni az Időjárásnak és éghajlatnak arra lehető befolyásáról. Az éghajlat, időjárás és évszakaszok, mellyeknek sok nyavalyákra olly kitünő befolyássok vagyon, az aranyér' szármozásába nem látszanak hasonló befolyással lenni. Ez leginkább az éghajlatról igaz, mert akármelly égalybeli lakosoknál is, ha a' gerjesztő ártalmak rájuk hatnak és a' helytelen életmód is ide járúl, szármozik aranyér. Még előbb látszik az időjárás és az esztendőszakasz annak szármozására bémunkálni, mert némelly esztendőkben sűrűbben jelenik-meg, mint másokban kivált a' folyó aranyér a' meleg évszakaszban gyakortább szokta magát mutatni, mint a' hidegben. Némelly személyeket leginkább tavasz-és őszkor támad-meg.

Igen kevés mozgás.

Az ülő életmód annyi betegségek' kútfeje, itt is megérdemli, hogy elsőben említsük. Midőn a' mozgás' nem léte, a' szüntelenvaló otthonülés, egyszerűsmind a' hasnak özvenyomásával van egybekötve és az elmének tartós erőltetésével, akkor ez legtöbb nyavalyáknak és rendtelenségeknek lesz oka az emésztés' életműveiben, mellyek közzül a' mértéketlesen folyó aranyér csak egy legcsekélyebb. Innét van, hogy a' Tudósok, főkormánybeli tisztek, ügyeszek, az ülve dolgozó mesteremberek, és művészek olly gyakran sinlődnek benne.

Miként a' mozgás a' vérkerengést elősegíti, és rendben tartja, úgy annak fogyatkozása a' vérforgást elrestíti és torlódásokat okoz. A' mint már mondtok,

az altest' véredényeinek minémúsége teszi, hogy benők a' vér legkönnyebben meggyűl természet ellenvaló képpen. A' tartós ülés pedig még azáltal is eszközi a' vérnek a' has' edényeiben való fölöttébbi meggyülését, minthogy az altestnek ülés kori öszve nyomódása az emésztésre és vérforgásra gátolólag hat be; a' segg' tájékán történő tartós nyomás pedig ingerképpen okozza a' vér' idefolyását.

Kimondhatatlanul többet árt a' mozgás' elmúlásztása, ha egyszer'smind a' gondolkozó erő is folyvást és mérték fölött megerőltetődik. Mert midőn a' tartós elmebéli munkásság az életerőket az agyvelőbe öszvehúzza, akkor azokat a' többi testtől elvonja, gyöngeséget, inbeli rendetlenséget, 's kivált emésztésbeli bajokat nemz. Legártalmasabb ez, ha az elmé' erőltetései igen hosszasan tartanak, vagy valakinek lelki tehetségét meghaladják, a' mi leginkább akkor történik, ha a' munkába vett tárgy igen erős gondolkozást kíván, A' Matematika, Philosophia és Metaphysika, olyan tudományok, mellyek a' kevesbbé gyakoroltt Gondolkozónak egészségét könnyen elronjtják, ha ezen tárgyakon folyvást űzi tanulását.

Fölöttébb árt az ülési, az elmét főképpen fárasztó, életmód, ha a' Tudós, udvari tiszt, ügyvéd e' mellett igen jó asztalhoz is szokott, vagy a' hevítő italokkal, borral, égetborral, erős kávéval való mindennapi élés által magát fel is tüzeli. Ha pedig még az alvásra való időt is az elmebéli dolgozásra fordítja, akkor ugyan azon kár is háramlik reá, mellyet az igen rövid, nyugtalan, meg nem újító álom okozhat. Mert ha az agyvelejének rostjait,

tartós gondolkozás által szinte éjjélig erősebb munkásságban tartotta, utóbb, ha alunni akar is, majd vagy nem alhatik, mert az elmének felgerjedt állapota ezt nem engedi, vagy valamely meg nem újító szunnyadásba merülve fog nyugtalanul álmodni. Ez a' fejtöréssel járó, és az éppen említett rendetlenséggel öszvekapcsolt életmód, a' legerősebb testszerkezetet is tönkre vivhatja.

Erőszakos mozgások, fölös lovaglás.

Azon személyeknél, kiknek nyilvánosságos hajlandósága van az aranyérre, vagy benne már szenvedtek, vagy most szenvednek, akár folyó, akár vak légyen az, — valamely fölöttébbi mozgás, erőltetett gyaloglás, sok tánczolás, kivált a' tartós és gyors lovaglás azt előhozhatja, nagyobbíthatja és a' segből nagy vér-folyást okozhat. A' kinek pedig nincs nagy hajlandósága az aranyérre, annál ezt a' legerőszakosb mozgások sem támoszthatják.

Sok és igen tápláló ételekkel élés.

Az aranyér' szármozásának legfontosabb okát, a' melly azt nagyobbá és néha gyógyúlhatatlanná teheti, azon ételek-és italokkal való élésben kell keresni, millyeneket a' mivel nemzeteknek mesterkélte életmódjában számosan találhatni. A' gyomor-nak táplálékony ételekkel való fölöttébbi megtöltése, a' velek gyakran és naponként élés, minők: az erős húslév, husételek, tojásétek, ée. az aranyér' szármozásának annyiban kedveznek, a' mennyiben általyában bővérüségét, és különösen az altest' véredényeinek megtelését okozzák.

Ha még ezenföljül az olyan tápláló ételekből naponként bőven euni szokott személy csak igen keveset mozog, sokat ülni kénytelen; akkor azt még több kár éri, és magát illy környülményekben szerencsésnek tarthatja, ha nála folyó aranyér jelenik-meg, a' melly őt igen hihetőleg valamelly sokkal gonoszabb betegségtől menti-meg.

A' fűszerekkel élés.

Még a' csupán tápláló ételeknél sokkal ártalmasabbak az ingerlő és fűszeres eledetek, valamint általyában a' fűszerek. Ezeknek izgatása által a' vér' torlódása, az altest's különösen a' bélcsatorna felé, nagyobbodik. A' hév éghajlat alatt termett's a' kereskedés által hozzánk jutott fűszerek, erőbben ingerlő tulajdonságoknál fogva, fölöttébb elősegítik az aranyér' szármozását. Illyenek leginkább: a' bors, szegfűbors, szerecsendió's ennek virágja, a' gyömbér, fahéj és a' paradicsom-mag vagyis Cardamomum.

Kevesbbé ártanak a' hazai fűszerek, mivel nem olly hevítők; mint a' majorána, tím-vagyis kakukfű, kömény, ánizs, olasz-kapor. De ezek is, az arra hajlandóknál az aranyér' kifejlődését elősegítik, ha velök bőven és gyakorta élnek.

Más, ezekhez hasonló ételbeli pótolékok is, mellyek inkább csipős mint aetheri (röpülékény) részekből állanak, millyen a' vörös, metsző és foghagyma, mustár, torna, retek, — a' bő és gyakor ételre nem valók. Mind ezen ingerlő szerek közzül, azokra nézve, a' kik az aranyérre hajlandók, vagy már benne szenvednek, vagy szenvedtek, legártalmasabb: a' bors és a' foghagyma.

A' nehézemésztésű, szivos és csirízes ételek, minők a' hüvelyes vetemények, lisztételek, gombócok, sütemények, fekete, 's megsavanyodott kenyér, szintűgy az aranyérnek kedvező ételek közzé tartoznak, a' mennyiben az emésztést nehezítik, szeleket, a' gyomorban savanyúságot, keményszékűséget és hasdugulást okoznak. A' gyöngye emésztésű és sokat ülni kénytelen személyek az efféle ételek által igen sokat árthatnak magoknak, nálok a' keményszékűség szokássá válhatik, valamint az altest' edényeinek vérrel fölöttébbi megteleése is. Ez pedig mindenik olyan környülmény' mellyekből az aranyér igen könnyen támad.

Kávé és théa.

Ezen annyira elterjedt 's most szinte a' legszükségesebb dolgok közzé számlált italok igen sok olyan tulajdonságokkal bírnak, mellyek általyában az egészségre károsan hatnak-be, valamint különösen az itt szóban lévő nyavalyára is. A' ki ezen italokat igen melegen vagy szinte forróau issza, annál már a' magok nagyobb mértékletöknél fogva is, nem nézvén egyéb ingerlő tulajdonságaikra, a' vért igen felpezsdítik, és az altest felé tódítják. Azonban ezt mivelik más meleg italok is, mint a' forró levesek.

Az igen erősen csinált kávé, a' benne lévő hevítő, kozmás (a' pörkölés közben kifejlett) olaj miatt, erőszakos izgatószer gyanánt érdeklí a' vérrendszert; és kivált az olyanoknál, a' kik belőle sokat isznak, és izgékony véredény-rendszerrel bírnak, vérpezsgést, fej- és arczforróságot, szédülést, szorongá-

tást, szívdobogást, tagreszketést, vérfolyásokat, és folyó aranyeret okoz.

A' gyengén csinált vizes kávéital sem kevesebbé ártalmas az egészségnek, ámbár másképpen. Ez t. i. a' gyomrot eltáskásítja, az ételkívánást rontja, savanyúságot, gyomorgörcsöt, inbéli történeteket, hypochondriát okoz. Ha a' vékony kávé nem hat is egyenesen a' folyó aranyérre, mégis, egyéb sokkal gonoszabb nyavalyákon kívül, nyálkás aranyeret támoszthat.

Nem olly igen ártalmas mint a' kávéital, a' szokásbeli chinai théa, bár fűszeres és öszvehúzó részek légyenek is benne. Csakhogy igen gyakran nevelik ennek ártalmas tulajdonságait holmi hozzáadott fűszerek (fahéj, szegfűbors, vanília), vagy szeszes italok (rúm, arak ée.). Ezen pótolékkal 's általok a' théa, ártalmosságára és a' vért fellázító és hevítő tulajdonságaira nézve, egy az erős kávéhoz bizonyosan hasonló, ha nem erősebb, itallá válik. És ekkor a' véleélés után a' vérpezsgésnek mind azon történetei is előtűnnek, mellyekről előbb szóllottunk.

Még egy, az aranyérre nézve igen fontos munkálatja a' théának az, hogy a' hasat dugítja a' benne lévő öszvehúzó anyag miatt. Ezt pedig annál inkább cselekszi, ha igen erősen kifőzik.

Azonban igen sok függ ezen italok' ártalmaira nézve attól, mennyit iszik valaki belőlök egyszerre, és valyon gyakran, vagy napjában többször e. Továbbá azon időtől is, mellyben valaki velök szokott élni. A' regvel ivott kávé ártalmasabb, minthogy a' gyomor még üres, és a' test általyában elfogadhatóbb és gerjedékenyebb. Leghelytelenebb, a' mi annyiszor

történik, a' théát estve inni, mert hevítő munkálatja miatt osztán az álmom igen könnyen elmarad, vagy legalább nem lesz olly megújító, 's így ebből még azon kár is származik, mellyet az álmatlanság szokott általyában tenni.

A' szeszés Italok.

Minden eddig előhozott ártalmak, kártékonyságokra nézve, csekélyeknek tartathatnak, ha azokat az égetborral való gyakor és mértékletlen éléssel öszve hasonlítjuk. Egy nyavalya sints, a' mellyet ez nem támoszthat, de leginkább az inakra hat és az emésztést rongálja. Továbbá az ételkivánást gyöngíti, gyomorgörcsöt, hányást, ingyön- geséget, szédülést, elmetompulást, eszelősködést, gutaütést okoz, az altestben vértorlódást, a' bel- részekben dagadást és keményedést, sőt sárgaságot, vizibetegséget, elsovadást is ée. támaszt. A' folyó aranyér, az égetbor okozta csekélyebb nyavalyák közzé tartozik, de a' mellyből a' mértékletlen és tartós ivás miatt iszonyú 's életfenyegető vérzések történhetnek.

Leginkább azoknak árt az égetborital, a' kik sokat ülni kénytelenek. Ezek, ha az aranyérre és általjában az altestbéli betegségekre hajlandók, az égetbort teljességgel távoztassák.

A' tiszta rozségetbornál is még ártékonyabb a' rum, seprőégetbor, arak és a' külömbféle likőrök, mert bennök vagy több szesz találtatik, vagy a' szeszen kívül még más csipős és fűszeres részek is vagy- nak. A' likőrök különösen azért sokkal veszedelme- sebbek a' rozségetbornál, mivel azoknak ledves és

kellemes ízök könnyen a' többszöri vagy mértékletlen ivásra ingerel.

Szintolly káros az egészségre nézve, bár kevesebbé is, a' Bor, ha azt valaki naponként vagy bővebben iszsa, mert abban is vagon szesz, 's ez teszi azt, egy élesztő, hevítő, gerjesztő itallá. De a' borok a' bennök lévő szesz' mennyiségére, és egyéb tevőrészeiknek vegyülésére nézve igen különbözök, és innét függ azok munkálatjaiknak különbsége is az ember' egészségére.

A' vörös borok a' magok hevítőbb 's egyszer 's mind tartósabb és dugító tulajdonságaiknál fogva, kivált a' nehezebb fajtabéliek, minők: a' port-bor, medok, burgundiai, pontak, cahors, roussillon, szekszárdi ée. borok igen hajlandók az aranyér' nevezésére és a' vakaranyérnek folyóvá tételére, valamint a' meglévő folyó aranyérnek vérzését is nagyobbítani. Más hevítő és nehéz boroknak itala is, millyen: a' malaga, madeira, magyar borok, a' tokaji, a' görög és spanyol borok, a' jó reményfoki ú. m. Cap-bor, az ó francia és rajnamelléki borok, — ártalmosak lehetnek az aranyérre hajlandó személyeknek.

Kevesebbé ártanak nékik az olyan borok, melyekben nincs annyi szesz, de több vizes és savanyú részek; minők a' fiatal és könnyű francia és magyar borok, a Móza-mellékiek, neszélyi, a' közönséges rajnai és frankoniai borok. Azonban ezek is, ha az aranyérre hajlandók velök mérték fölött élnek, az aranyérnyavalyát előhozhatják. Sőt még másképpen is ártanak az egészségnek, minthogy az emésztést rontják, gyomorsavanyúságot, nyálkát, szeleket okoznak.

Még a' bornális ártalmosabbak ama' külömb-féle italok, mellyek abból holmi hozzá tett fűszerek által készülnek, mint a' Püspök - és Cardinal ital ée. Igen kártékony az aranyeresnek a' puncs, és minden hevítő italok, mellyekkel melegen vagy szinte forróan szoktak élni.

A' Serek.

Miként az aranyérre való hajlandóságban és az altestbeli bővérűségben a' jó forrásvíznél alkalmasobbi ital nincsen, úgy minden serféle italok is annál ártékonyabbak, minél inkább eltávoznak tulajdonságaikra nézve a' víztől, és mennél több szeszes, tápláló, keserű, kábító vagy fűszeres tevőrészekből állanak. A' hevítő, sok szesszel bíró serek, minők az anglus módra készültek, az ú. n. Porterbier, a' sűrűbb serek (mumme, aele), a' keserű serek, a' gyomorerősítő, álló és kétszerfőtt serek, mellyekhez részént kábító és csípős növényanyagok tételnek, a' gyakortább velők éléskor beteges hasbéli bővérűségre adnak okot, 's ennél fogva az aranyérre.

Mennél vékonyabb 's vizesebb a' ser, annál kevesbbé ártalmos, 's innét vagyon hogy a' nem keserű hanem inkább édeses és savanykás ízű fejréserek az aranyérre hajlandóknak vagy benne szenvedőknek sokkal hasznosabbak, mint a' barna serek. De a' hólyagbéli aranyeresek ezt mégis kerüljék, mert a' fejrésér' csipőssége bajaitkat könnyen nevelhetné. Az illy személyeknek a' vékony, jó, kevesse keserű ser jobban esik.

Azonban akármelley ser is, ha vele bővebben élnek, ártalmas lehet, mert így a' folyó, nyálkás,

sőt a' hólyagbeli aranyér is általa bizonyosan súlyosodik, és gyógyúlhatlanná lesz.

Az elmeháborodások.

Minő befolyások legyen az elmeháborgásoknak az egészségre általyában, és az altest' életműveinek munkálkodásaira nézve különösen, ezt kiki jobban ismeri, mintsem hogy róla többet kellene szölnünk. Csak azt jegyzem meg, hogy az elmének erőszakos felgerjedései a' harag, boszankodás, ijedés által, könnyen aranyeret támoszthatnak az arra hajlandóknál; valamint példáink is vagynak, hogy egy boszankodás az aranyérben szenvedőknél igen nagy vérfolyásra adott okot. A' haragra és boszankodásra hajlandó személyek úgyis vagy már altestbeli nyavalyákban sílődnék, vagy legalább azokra igen hajlók, és azért az aranyérre is többé vagy kevesebbé hajlandók.

Másképpen, t. i. nem olly erőszakosan, hanem lassanként okozzák az úgy nevezett csüggesztő indulatok, a' gond, bú, félelem, kedvetlenség, bátortalanság, azon beteges állapotot az altestben, melytől az aranyér' származása függ. Ezek, a' vér' kevergését gyöngítvén, fölötté ártalmosan hatnak az emésztésre, és kivált a' hasban torlódásokat nemzenek.

A' testi szerelembéli kicsapongások.

A' nemiösztönnek igen gyakor kielégítése nem csak, a' mint tudjuk, az életerőt gyöngíti fölöttébb, és kivált az emésztő életművek' munkálkodásaira hatbe károsan: hanem a' sokszori elhálás miatt a' vér egyszer'smind természet ellenvalóképpen a' nemirészek és a' körülöttök lévő részek felé is irányzódik.

Azért szoktak az ilyen esetekben a' nemirészeknek és véghurkának lankadt edényei vérrel mindég tele lenni, és innét mind folyó mind vak aranyér szármozni, Főképpen az olyan öreg férjfiak, a' kik Vénusnak bővebben áldoztak, a' húgyhólyagbeli aranyérben gyakorta szenvednek. A' férjfinemnek tehát ezen tekintetben az igen gyakor nemiközösülés többet árt, mint a' fejérszemélyeknek.

Szintúgy segíti az aranyér szármozását az önfertőztetés, vagyis a' nemioasztönnektetemeszettelennkielégítése, melly általyában az egészségre nézve ártalmasabb, mint a' más nemmel elkövetett kicsapongás. Mert a'képzelődés ilyenkor sokkal erőszakosabb, és éppen ez az, a' mi az önfertőztetők' testi és lelki erejét annyira eltépi és megrongálja, ez történik és pedig néha nagyobb mértékben akkor is, ha az efféle rideg ingerlésre semmi magürülés nem következik.

A' helytelen ruházat.

A' feszes öltözet mindég akadályozza a' vérkeringést, és e' vagy más részben a' vér miatta megtorlóthatik'sgyülhet. Erre nézve a' szoros nyakravalók, vállban szűk ruhák, és térdkötők ártalmasok. Különösen a' férjfiaknál a' szíjjal vagy csattal igen öszveszorított nadrágok, sőt gatyák is, a' vérnek a' hasban való megtorlódását fölöttébb eszközlik, a' fejérszemélyeknél pedig leginkább a' mellfűzők vagyis válllok, mellyek a' hasat és a' mellét erőszakosan öszveszorítják.

Némelly orvosszerek kártékonyságáról.

Vannak több olyan szerek, mellyek a' vérnek a' véghurká' alrészei és a' nemirészek felé torlódását nagyobbítják 's így az aranyér' szármosását előmozdítják. Itt csak azokat fogjuk említeni közöttük, a' mellyekkel a' nem orvosok gyakorta házi-szer gyanánt és minden orvosi rendelés nélkül is élnek.

Felhozom elsőben is a' keserű szereket, mellyek kivált borral vagy égetborral, mint füvesbor, keserűbor, gyomorelixír, gyomorerősítő tinctura, ée. sok kárt tesznek, és a' velök gyakran élöknél igen könnyen aranyeret gerjeszthetnek. A' keserű szerek izgatólag hatnak a' bélcsatornára, abban a' vértorlódást nevelik és többnyire hasszorulást okoznak.

Sokkal ártalmasabbak a' keserű orvosszereknél a' hashajtó szerek, ha ki velök gyakran és helytelenül él, főképen a' gyantás részekkel bővelkedők, millyen az Aloe és a' Jalappa. Az annyira szokásban lévő hashajtó, hasnyító, 's ki tudja, minő nevezet alatt árúlatni szokott, pilulákban mindég van Aloe vagy Jalappa, és így fölötte sok ízben adnak okot az aranyérre. Több gyomorerősítő tincturákban is vagyon Aloe, mint az ú. n. svéd vagy svecziai csöppekben, mellyeket hazánkban is házi-szerképpen igen sokan tartanak és használnak, de sok aranyérre hajlandók is leginkább ezeknek köszönhetik szunnyadt nyavalyájok teljes kifejlését. Ilyen a' Seehoffer' tinctúrája is.

A' viselőség vagy terhesség.

A' terhbeesett méh az altesnek belrészeit összenyomja, a' hasüreget megsűkíti, benne a' vér' forgását nehezíti, gátolja, keményszéküséget okoz, a' vér is általa a' véghurka' edényeiben megtorlódik, meggyűl, és vérércsomók támodnak a' segg körül. Azért tapasztaltatik a' terhességkor kivált a' vak aranyér igen szokszor; a' folyó ritkább szokott lenni, ámbár ezt is amabból eredni többször láthatni a' szülés után és a' gyermekágyban.

A' keményszéküség az aranyér' származását sietteti, és a' már származottat rosszabbítja. Jelen vagyon pedig akkor, ha a' székürülés nem történik naponként, hanem csak minden másod, vagy harmad napon, vagy még későbben is, és az emésztet kemény. A' keményszéküségkor az emésztet a' vastag belekben meggyűl, kivált a' végbélben, a' hol sokáig maradván, nyomása és csipőssége által a' bél' falait 's edényeit izgatja, ugyan ott beteges vértorlódást 's utóbb vak vagy folyó aranyeret nemz.

Sokan a' keményszéküségre különösen hajlandók, a' mit az ő testalkotásoknak kell tulajdonítani, mellynél fogva a' bélcsatornában 's kivált ennek alsóbb részében igen kevés nedvesség és nyálka választódván-el, az emésztet keményen 's igen szárazon marad. Másoknál a' keményszéküség inkább az életmódnak következése; mint azoknál, a' kik sokat ülnek, a' kik sok hevítő italokat (égetbort, vörös bort) isznak, a' kik szivós, durva, nehézemésztésű ételkkel (hüvelyes veteményekkel, nehéz kenyérrel, süteményekkel, lisztételekkel) gyakran és bővebben élnek.

A' keményszékűség annyiban is kedvez az arany-
érnek, a' mennyiben az embert a' székürüléskor na-
gyobb erőlködésre készíti és több ideig tartó görbén
ülésre vagyis guggolásra kényteleníti. Pedig ez mind
a' kettő vértorlódást okoz a' véghurka edényei felé.

A' véghurkára és seggre izgatólag ható dolgok.

A' végbelet helybeliképpen ingerlő, ottan vér-
torlódást okozó, és, gyakorta munkálván, aranyeret
is nemző dolgok között, először a' klisztérekről szük-
séges emlékeznünk. A' klisztér sok esetekben ugyan
egy igen derék, és semmivel ki nem pótoltható
gyógyítószer, de az avval, mint egyéb hathatós sze-
rekkel való visszaéles, árthat. Némellyek fölöttébb
kedvellik a' klisztéret, és a' csekélyebb bajoknál is
igen örömet használják.

Ezt cselekszik leginkább a' hypochondriás sze-
mélyek, a' kik a' hasdugulásra gyakran hajlandók, és
azok által igen hamar könnyebbítnek magokon, de
hogy ebből utóbb rossz is következhetik, azt nem
mindnyájan tudják. — Ezek tehát jegyezzék- meg,
hogy a' gyakor, 's talán mindennapi klisztérral élés
a' véghurkát meglankasztja, a' vért ide tódítja és
aranyeret támaszt. A' sokszori klisztérek annál ártal-
masabbak, mennél több izgató részek találtnak
azokban, minő a' szappan, só, eczet, dögyszermezga
(asa foet.), fűszeres plántarészek (p. o. szíkfűvirág,
gyökönke).

Hasonló kárt szülhetnek a' seggcsapok, akár szap-
panból akár másból, ha sok izben alkalmaztatnak
széküríthetés végett.

A' székürülés után való tisztításra senki se vegyen olyan papiroast, melly csipős holmikkal van bemocskolva, p. o. borssal, tobákkal, mésszel ée.

Az aranyérre hajlandóknak árt a' sokat ülés puhaszékeken, valamint a' meleg kályhához való támaszkodás is háttal vagy az alfellel. A' gyermekeknél és fiatal személyeknél a' végbél kukaczkok is, a' segget izgatván 's benne viszketést gerjesztvén, okozhatnak aranyérre való hajlandóságot, vagy legalább azt előmozdíthatják.

NEGYEDIK FEJEZET.

Az aranyér' veszedelmes voltáról. — Annak gyógyúlhatóságáról.

Az Aranyér' veszedelmességéről.

Már az első fejezetben említők az aranyér veszedelmes voltát, melly függ annak formájától és nagyobb vagy kisebb mértékben való jelenlététől. A' mi a' nyavalya' alakját vagyis formáját illeti, a' vak aranyér általyában jobb a' folyónál, ez pedig, ha képesént folyik, kevesbbé ártalmas mint a' nyálkás vagyis taknyos aranyér, a' melly ismét jobb a' hughólyagbeli aranyérnél.

Az aranyércsomók' gyúladása az evesedés és üszög (Brand) által az életet veszedelembe hozhatja. A' folyó aranyér, ha ritkán jelenti magát, és nem sok az általa egyszerre elvesztett vér, úgy nem tartozik az életet fenyegető betegségek közzé, hanem csak egy
olly

olly csekély bajnak tekintődhetik, a' msly az ember' szokott egészségére kevesebbé hat, ha illendő diaetát tart. De a' folyvást vagy legalább hoszasan tartó bő vérzés az egészséget rongálja, és vízkórságot, megsorvadást okozhat.

A' nyálkás aranyér nem éppen életvesztő nyavalya ugyan, de a' véghurkában könnyen igen nagy helybéli petyhüdséget okozhat, 's azért, ha tovább tartott, nehezen gyógyítható. Az igen gyakor és bő nyálkafolyás szintolly károkat téhet, mint a' mértékletlenül folyó aranyér.

A' hugyholyagbéli aranyér egy igen terhes baj, a' melly a' hugyrekedés, a' hólyagnak gyúladása, evésedése, üszögösödése, elpukkanása, vagy szélütése által könnyen halált okoz. Csak ritkán gyógyúl-meg a' hólyagbéli aranyér tökéletesen, ámbár ezen is a' jó életrend, és az illő orvosságok sokat segíthetnek.

A' szokatlan útakon támadó aranyér mindég rosszabb mint a' folyó aranyér, az életet amaz hamar veszélybe döntheti, ha a' vérfolyás nemesebb részekből, p. o. vérköpés, vagy vérhányásképpen történik. Az elakadt és elnyomott aranyér fölötte veszedelmes és hirtelen megölő bajokat szülhet. Illyenek a' nemesebb belrészeknek, az agyvelőnek, tüdőknék, bélcsatornának, vagy más hasbéli részeknek gyúladásai. Az aranyérkólika veszedelmesebb a' közönséges kólikánál, mert előbb átmehet gyomor-, vagy bélgyúladásba.

Az aranyér' gyógyúlhatóságáról.

Az aranyérré való hajlandóságot a' szorosán és több ideig megtartott helyes diaeta által igen jól el-

háríthatni. Némellykor a' testalkotás' megváltozására önként is elműlik, vagy más nyavalyákra való készséggé válik. — Maga az aranyér is, mind a' folyó mind a' vak, a' helyes életrend által igen sokszor elmellőztetik. De mivel könnyen visszatér, az efféle életrendet soha sem kell egészen abba hagyni. Azonban a' diaeta maga nem mindég szerezhethet gyógyulást, hanem mellette orvosszerekkel is kell élni. Gyakran pedig magától is elenyészik az aranyér, a' midőn vagy az egészség tökéletesen helyre áll, vagy más azzal atyafiságos betegség (köszvény, hypochondria, kő és fővénybeli bajok, külömbféle hasbeli életművek' szenvedései) jelenik - meg helyette.

A' megrögzött folyó aranyeret mindég nehéz meggyógyítani, de nem azért, mivel a' vérfolyást nem könnyű elállítani, hanem azért, mert annak belső okát, a' vérnek az altest' edényeiben való meggyűlését és torlódását, elhárítani terhes. Igen veszedelmes volna tehát ott, a' hol az aranyérfolyást valamely régi hasbeli szenvedés okozza, és a' természet ahoz mintegy már hozzá szokott, ezen vérfolyást főnyavalya gyanánt orvosolni, és vérállító szerek (öszve-huzó orvosságok, hideg borogatások) által megszüntetni. Az illy esetekben, hogy az életet kémélljük és az egészséget türhetőssé tegyük, a' vérfolyást nem kell bántanunk, hanem, kivált jó életrend által, azt mérsékelni, és illendő határok között tartani igyekeznünk. Ezt mondhatni a' nyálkás aranyérről is: ezzel, ha már sokáig tartott, és a' személy' egészsége régóta már rossz állapotban volt, szintúgy kéméllve kell bánni.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A' ezélszerű életrendről, az aranyérbeli hajlandóság' elhárítása, és magának az aranyérnek meggyógyítása végett.

Az aranyér különösen egy olly betegség, a' mellynek elmellőzését és gyógyulását a' helyes életrend igen előmozdítja, mert csakugyan azt fölötte gyakran csupán a' hibás, mesterkél't, tobzódó életmód okozza. Sőt a' szülekről a' gyermekekre átment, vagy a' helytelen nevelés miatt származott hajlandóság' jelenlétekor is, a' helyes diaetának szoros megtartása néha úgy elváltozhatja a' testalkatot, hogy az ember az aranyértől mentten marad. Más, az aranyérral atyafiságos nyavalyák is, mint: a' hiányos emésztés, komorkórság, köszvény, ée. az előadatandó rendszabások szerint intézett életmód által megelőztetnek sőt meg is gyógyúlnak. Az illy diaeta egyszersmind a' legbátorságosabb eszköz, a' már jelenlévő aranyérnek elhárítására, és az ő igen hamar történhető visszatéréseinek akadályoztatására.

De, hogy a' diaeta ezt végbe vihesse, szükséges azt szorosan és állandóan megtartani, a' Betegnek igyekéznie kell azt mindaddig híven folytatni, míg az, a' testalkatnak teljes megváltoztatására kívánatik. Csak, ha ez már régen megtörtént, úgy hogy az aranyérbeli bajnak minden nyomai fél vagy egész esztendő óta már elenyészve vannak, lehet attól elejénte csak kisebb, azután majd nagyobb mértékben is eltávozni. De azonnal vissza kell ismét

hozzá térni, ha a' tágosabb diaeta károsan hatna be az egészségre.

Sok személyek találkoznak, a' kik a' magok egészségének föntartására és helyreállítására megkívántató eszközöket csupán a' Patikákban lenni vélik, ők örömet vesznek orvosságokat, sőt néha ezekkel vissza is élnek, de életmódjokat változtatni, kíváncsiságokat zabolázni, némelly gyönyörködésekről lemondani nem akarnak. Azért éppen az ilyenek nem is tapasztalhatják soha magokon az aranyérnek és egyéb vele atyafiságos, már többször nevezett nyavalyáknak gyógyulását. Mert sokkal előbb lehetséges, minden orvosság nélkül, azoktól ovakodni és menekedni helyes diaeta mellett, mint e' nélkül, a' legszorgalmatosb orvosságvétel mellett is.

Azon diaetai rendszabások, mellyeket ezen fejezetben olvasóimnak ajánlok, főképpen az előbbi szakaszban lévőkön épülnek, és az ott előhozott ártalmaknak és aranyérre alkalmat adó okoknak eltávolztatásában állanak. De midőn ama fejezetben csak az van - meg, a' mit kerülni, elhagyni kell, majd ebben kiváltképpen arról is leszzen szó, mit kelljen cselekedni, hogy az ember egészséges maradhasson, és az elvesztett egészséget visszanyerhesse.

Az ételekről mennyiségökre nézve.

Az olyan betegségekben, mellyek, mint az aranyér, legközelebbről az emésztő életművek' szenvedésétől függ, semmi sem lehet fontosabb, mint az ételekről 's italokról szóló rendszabások. Itt az ételeket először mennyiségökre, 's azután milyenségökre nézve fogjuk vizsgálni.

A' mértékletlenség és tobzódás adnak igen gyakorta okot az altest' nyavalyájira 's így az aranyérre is; azért olvasóimnak buzgóbban nem ajánlhatok semmit a' mértékletességnél. A' mértékletes ember igen sok nyavalyáktól ment marad, és ez által tarthatja fön egészségét, 's érhet késő vidám öregséget. A' mértékletes ember nem azért eszik, hogy egyék, gyomrát töltsé, injét csiklandja, hanem csak azért, hogy ételvágyját és testi szükségét kielégítse.

A' sokat - evés gyakorta szokásból ered, és többnyire az emberek többet, sokkal többet esznek, mintsem szükséges volna, hogy épek, erősek és egészségesek maradhassanak. Gyakran tapasztaljuk, hogy a' jó testben és erőben lévő személyek kevesebbet esznek mint a' soványok és erőtlenebbek.

Meg kell gondolni, hogy nem az táplálja a' testet, a' mi a' gyomorba tömetik, hanem az, a' mi jól megemésztődik, és derekasan elhasonlítatván a' test nedvei közzé vegyülhet. Pedig ha a' gyomor ételekkel fölöttébb megtöltetik, soha sem történik az emésztés, nedvek' készítése és a' tápláltatás annak rende szerint; azért az emésztetlen ételmaradék a' gyomrot terheli, tisztátalanítja, és elgyöngíti. Ha pedig a' gyomor rajta erőt vesz is, a' gyakor gyomorterhelésből az altest' edényeiben vértorlódások származnak, mellyekről, mint az aranyérnek egyik okáról, már többször emlékeztünk.

Azért senki se egyék egyszerre sokat. Leginkább kötelesek a' mértékletességre azok, kik sokat ülnek és fejből dolgoznak; ezeknek a' bő evés gyomorterhelés sokkal ártalmasabb, mint a' szabad levegőn forgolódóknak, és erősebb munkákban foglalatoskodóknak.

A' gyenge gyomruak tehát kerüljenek minden tobzódást és olyan vendégeskedést, a' hol az ételek' sokasága, külömbfélesége, jósága, jó íze és a' vendég-lőnek biztató únszolása őket az evésre ingerli. Illyenkor nem csak az ételek' bősége, hanem azoknak külömbfélesége árt inkább; a' sok édes és savanyu étkek, pecsenye és sütemények, főzelékek és halak, pástétomok és gyümölcsök, sajtok és pogácsák, s ezeken kívül a' sokféle borok; e' külömbféle holmitket hogyan emésztheti meg a' legerősebb gyomor is, miként készülhet azokból jó, testet tápláló nedveség? — Gyomornyomás, gyakor felbőfögés, étel nem kívánás, szélkórság, hasszorulás vagy hasmenés, fejfájás, bágyadság és roszkedvűség az illy gyenge gyomrú vendégeskedőknek több napi díjjok. Az efféle kicsapongásoknak többszöri elkövetése, az aranyérre hajlandóknál valóságos aranyeret vonz maga után, sőt más gonoszabb történeteket is.

Szintűgy nem jó, igen gyakorta, vagy mindég enni, hanem csak néhányszor napjában, és bizonyos időtájban, máskor pedig az evést abba hagyni. A' ki ezen rendhez szokik, és napjában csak két vagy három izben eszik valamit, a' többi időt étlenül töltvén, annak mindéglesz ételkivánása, mert a' gyomra időt nyer az első emésztésnek végbevételére és erőt az új munkásságra. A' közép korú személyeknek, a' kik ülő életmódot követnek, elég lehetne egy mértékletes fölöstököm egy ebéddel és vacsorával 24 óra alatt.

Mohón sem kell enni, hanem arra időt venni, és a' merőbb ételeket jól megrágni. A' jól megrágott étkek jobban emésztdőnek a' gyomorban, mert egés-

séges gyomor is csak a' fogak között jól megőrölt kemény ételeket oszlathatja, emésztheti meg tökéletesen.

Az ételekről millyenségökre nézve.

Jóllehet általyában igen hasznos az Aranyereseknek vagy aranyérre hajlandóknak, az előbbi szakaszban ártalmosaknak mondott ételeket 's italokat, ú. m. a' fűszereket, táplálékony étkeket, meleg italokat, théát, kávé, kivált erősen csinálva, bort és égetbort kerülniök, mindazáltal adhatják elő magukat néha olyan esetek is, a' hol nem szükséges, sőt talán ártalmas volna azokat teljességgel eltávoztatni. A' különböző testalkat, kivált a' gyomornak és emésztőerőknek különösségei, a' szokás, életmód, és a' mindennapi foglalatosságok igen gyakor kifogásokat tehetnek ezen közönséges rendszabások alól.

A' ki naponként bort, kávé, vagy théát szokott inni, az nem jól tenne, ha azokról egyszerre egészen lemondana, midőn az aranyérre való hajlandóság' jeleit magán észrevette. Igyék inkább kevesebb bort, és ne naponként, úgy a' kávé is csak vékonyan és ne melegen. Hasonlóképpen cselekedjék a' fűszerekre 's a' táplálékony ételekre nézve is, ha szükségesnek látja, de itt se hirtelenkedjék, hanem csak lassanként fossa meg magát a' megszokott ingerlő szerektől.

Az aranyérre hajlandó, mennél fiatalabb, vérmesb és erősebb, mennél jobb gyomorral és emésztőerővel bír, annál inkább kerülje az igen tápláló étkeket, fűszereket, théát, erős kávé, bort, égetbort. Válasszon kevesebbé tápláló ételeket, a' növényországból, igyekezzék, a' nélkül hogy minden állati tápszerekről lemondjon, a' vérének saláta és gyü-

mölcseételek által higítani és hüvesíteni, és egyedül tiszta forrásvizet igyék. Ha pedig az illy vérmes személyeket az aranyér már járja, akkor még több okok van ezen szoros diaetát követni.

Egészen más életmód való azoknak, a' kik csak látszanak vérmeseknek lenni, tulajdonképpen pedig igen izgékony edény-és inalkotmánnyal bírnak. Efféle személyek igen számosan vagynak; legtöbbszöre, a' kik az aranyérré hajlandók vagy abban szenvednek, e' számba tartoznak. Itt elő fogunk némelly jeleket adni, mellyekből az illy, vérpezsgésekre és felgerjedésekre hajlandó testalkatot könnyen megismérhetni. Másként ezt közönségesen Ingyöngöseségnek is nevezik.

Az illy személyek gyöngéd természetűek, a' kezeik 's lábaik kicsinyek, a' kézcsuklók gyöngék; erősebb testi vagy lelki munkálkodásra alkalmatlannok, hamar kifáradnak; érverésök többszöre gyors, gyakran teljesnek tetsző, de az ujj által könnyen öszvenyomatható; a' melegség testöken nincs egyeránt elterjedve, úgy hogy az egyik részökben forróságot a' másikkban pedig hideget éreznek, gyakran az arczok és fejük forró, a' kezeik és lábaik pedig jéghidegségű; az ingerlő és hevítő szerek, kevés mértékben is, mint a' kávé, bor, fűszerek, meleg italok, a' véröket igen felpezsdítik, forróságot, arczpirosodást, gyötrődést, szívdobogást, álmatlanságot okoznak; igen változékonyak, indúlatosak, a' mi nékiek mindig nagyon árt; igen változó kedvűek, hamar vidámságokat hirtelen kedvetlenség szokta követni, és viszontag; gyakran vesződnek emésztésbéli bajokkal és többszöre nem erős gyomrúik. Szerелеmbéli kicsapongások, vagy önfertőztetés, vérvesztés, fárasztó

munkák, vagy gond és szükség, adnak legtöbbszörre alkalmat ezen, nagyobb gerjedékenységgel járó gyöngeségre.

Az illy személyek éljenek tápláló és könnyen emésztődő ételekkel, ellenben mindent, a' mi hevít és ingerel, távoztassanak. Ennélfogva árt nekik, legalább bővebb mértékben, a' bor, égetbor, fűszerek, erős kávé és théa. A' gyöngébb gyomruak őrizkedjenek minden nehezen emésztethető, szivos, kövér, zsíros, puffasztó étkektől; egyébként azoktól gyomornyomást; felbőfögést, puffadást, szorongatást, hasszorulást vagy hasmenést fognak tapasztalni. Ha pedig az illy személyek sokat kénytelenek űlni, és inkább észszel mint kézzel szoktak dolgozni, akkor annál szükségesebb az étkek minéműségére figyelni, hogy az aranyér vagy más még sulyosb nyavalyák hozzájuk ne férjenek.

Az illyenkor, nehéz emésztődésök miatt ártható ételekhez számláltatnak általyában: a' zsíros húslevesek, kövér hus, sertéshús, lud-és réczehús, kolbász, frisen és füstölve, kivált a' véres és májos hurka; keményre főzött tojasok, sajtok, zsíros levek, igen megzsírozott ételek, elolvasztott és megpörkölődött vaj; kövér halak, tengeri halak, lazac, angolna, rákok, sült halak, orsóhal; sütemények, pogácsák, gyümölslepények, gombócok, pástéfomok, nehéz, savanyú és fekete kenyér; hüvelyes vetemények, káposzta, répa, krumpoli nagyobb mértékben, vöröshagyma, retek, torma, fohagyma, uborka, dió, mandola, ée.

Az érzékeny gyomruaknak és bélüeknek, gyomor-savanyúságra, kólikára, hasmenésre hajlandóknak,

az édes, savanyu étkek és tejes ételek ártanak; azért a' saláták és külömbféle gyümölcsök, se nyersen se főzve, nem valók nekik.

Mint könnyen emésztődő és egyszer'smind tápláló ételeket ajánlhatni ugyanazoknak: a' leveseket, kivált a' jó, erősítő, nem zsiros húsleveseket, e' mellett ser-, tojás-, zabkása-, liszt-és más leveseket is, csakhogy ne igen melegen és ne igen bőven költessenek el egyszerre; a' jó, nem kövér szivos kemény, régi állatból való, hust; a' marha és ürűhus többet ér a' borjúénál; a' galamb-, tyúk-és kappanhúst; vad állatok', pacsirták', fenyőmadár', fogoly', fáczánok', nyulak', őzek', szarvasok' husát. A' sült hus sokkal erősítőbb és könnyebben emésztődő mint a' főtt, csakhogy ne legyen igen kövér, sok zsiron vagy vajon sülve. Jöllehet a' disznóhus nekik általában nem hasznos, még is néha a' jól füstölt, nem igen kövér, és nyersen evett sunka, valamint a' jól készített, nem igen sós és borsos szalámi (Schlactmurst) is, néha jól esik.

Az állatországi hasznos tápszerekhez tartoznak még: a' lágyan főtt tojások, fris jó irósvaj, gyöngé folyóvízi halak (némelly tergélyék, kővi ponty, fiatal csukák); nehezebben emésztődnek a' potyka, czompó, vén csuka. A' héringek, és szárdellák, nagyon sós voltok miatt, inkább a' bélcsatornát izgató szerekhez tartoznak, mint a' táplálókhoz; e' végre tehát, néha, lehet belőlök enni, kivált a' keveset inni szokott személyeknek.

A' növényi eledelék között a' jó, fejr kisült rozs- vagy buzakenyér első említést érdemel. A' ris, szágo, finom árpakása, dara, zabkása, krumpliliszt

a' levesekbe jó pótolék gyanánt szolgálnak és azokat táplálóbakká teszik. A' főzelékek között legjobbak, mellyekkel nyárban zölden szoktunk élni, mint a' spárga, zöld bab, és borsó, az édes gyökerek, a' kerti paréj. A' krumpli sem árt, ha valaki csak néha és képesint él vele, de sülve mindég nehezen emésztődik.

Mennél egyszerűbben készültek az ételek, annál alkalmasabbak a' gyöngye gyomrú személyekre nézve. A' külömbféle, ámbár könnyen emészthető étkek, egyszeri ebédnél, az emésztést háborgatják, és ártanak.

Mivel a' gyomor' tulajdonságai külömböző embereknél fölötte külömbözők, azért kiki igyekezzék a' magáéit szorosán kitanulni. Így könnyen tudhatja osztán, minő ételek, hogyan készítve és öszvetéve légyenek neki hasznosak, vagy ártalmosak.

Illy szoros visgalást érdemel különösen a' gyümölcs, melly minden Aranyeréseknek vagy arra hajlandóknak hasznos eledelök ugyan, de még is sokaknál holmi bajokat, a' hasban nyugtalanságot, kólikát és hasmenést okoz. Ezen utolsó esetben, lassanként kell az embernek magát ahoz szoktatni, és próbálni, ha ez vagy ama' gyümölcsfajta esik e' neki jobban. Legkönnyebb gyümölcsök szoktak lenni a' cseresznye, szamócza vagyis földieper, alma, és az érett szőlő.

A' vén, elgyöngült hideg gyomrú, lassú emésztésű személyek, akármí nemű aranyérben szenvedjenek is, a' tápláló és könnyen emésztődő étkektől ol ne álljanak, sőt azokból a' fűszereket se felejtsek ki egészen, de mindég inkább a' kevesebbé hevítő hazai fűszereket, mint a' külföldieket válasszák.

Az italokról.

A' mi az italokat illeti, ismét tekintetbe kell venni a' testalkatot, életkort, szokást, és életmódot. A' jó kútvíz leghasznosb ital a' fiatal, vérmes, izmos, jól emésztő személyekre nézve, ha az aranyérre hajlandók. Csakhogy ne igen bőven költsék a' vizet, és meg ne terheljek vagy hűtsék vele a' gyomrokat. A' roszbabb eméztésű személyek pedig és a' kik magokon a' véredények' nagyobbodott izgékonyságának és az ingyöngeségnek jeleit veszik észre, ihatnak vékony sert is, akár fejéret akár barnát, és csak akkor nyuljanak vízhez, ha vérpezsgésben szenvednek.

Az aranyérre hajlandók, sőt a' vak vagy folyó aranyérben szenvedők is, helyesen tesznek, ha gyakran isznak, még szomjúságon kívül is. Mert a' most említett italok (a' víz és vékony ser) a' vért hígítják, annak'forgását könnyebbítik, szaporítják az elválasztódásokat, 's így a' vérnek torlódásait és helybéli megiszaplásait elháríthatják.

A' b o r o k között az ahoz szokott öregebb személyeknek a' savanykás, kevés szeszű borok előbb megengedtetethők, millyenek a' fiatal francia borok, a' könnyű Rajnàmellékiek, Frankoniaiak, Mózamellékiek, ismét a' Neszmélyi, Steinbrúchi, Váczi, és ezekhez hasonlók. De az érzékeny gyomruaknak, gyomorsavanyúságra, kólikára vagy hasmenésre hajlandóknak ezen borok nem valók. Ezeknek, ha a' gyomrok melegítést vagy izgatást kíván, jobb valamelly tüzesebb bor, ó francia borok, jó Rajnai és Somlyai, vagy ezeknél is erősebbek, mind a' Madera és

Malaga bor, a' Ménesi és Tokai, vagy egy kevés égetbor; csakhogy ezen utolsókból igen keveset

Nem tanácsos a' bort, annál kevesebbé az égetbort (rumot, szilvóriumot, likőröket, ée.) mindennapi itallá tenni, mert így legkönnyebben juthatni az aranyérhez, sőt más gonoszabb bajoktól is félhetni. Valamint a' gyöngye gyomrú személyeknek egy kevés jó bor vagy égetbor, ha néha orvosságul isszák, hasznokra válik, úgy az olyanoknak hébe-korba egy kis keserű ser, gyomorerősítő ser, ée. sem ártanak. De azonnal félre tegyék az ilyen hevítő italokat, ha magokon aranyérbeli mozgásokat, vagy folyó vagy vak aranyeret vesznek észre.

A' k á v é h o z szokott, már nem fiatal, vérmes, vagy igen gerjedékeny, hamar felpezsdülő, aranyeres személyek, kedves italok mellett maradhatnak ugyan, de csak vékonyan, ne igen melegen, és ne bőven igyák azt, legfölyebb is 2 findzsával egyszerre.

A' kávének sok féle képviselőji, a' megpörkölt katanggyökér, murok, borsó, rozs, árpa, svéd kávé, ée. még a' kávénál is ártalmosabbak; és jóllehet nem olly hevítők is mint ez, mégis bőven és naponként ivódva az emésztést rontják, a' gyomrot ellankasztják, az ételkívánást gyöngítik, a' gyomorban savanyúságot, nyomást, görcsöt, sőt az aranyérnél is sokkal veszedelmesb altestbeli nyavalyákat okozhatnak.

A' Th é a, általyában kevesebbé munkál az aranyérre, mint a' kávé; de hogy azt ne tegye és az emésztést se bántsa, nem kell vele naponként, igen bőven, erősen főzve, se hevítő holmikkal (fűszerekkel, rummal, ée.) vegyítve, élni.

A' csokoláde, ha igen fűszeres, árt az arany-
 érre hajlandóknak, a' maga hevítő ésigen tápláló
 volta miatt, ezen utolsó tulajdonsága által bővérü-
 séget okozván az altestben. A' fűszertelen csokoláde
 sokkal kevesbbé árt, csak hogy nem kell vele napon-
 ként élni. Ezen okból a' hevítő és táplálékony, és
 kivált fűszeres melegsért sem ajánlhatni az arany-
 ereseknek mindennapi italra. A' sokat mozgóknak 's
 erősebb munkákban foglalatoskodóknak az igen táp-
 láló ételek és italok nem ártanak úgy, mint a' foly-
 vást vagy sokat ülőknek.

Az illő ruházatról és meghülés' távoztatásáról.

Hogy az aranyeres személyek ruhája igen feszes,
 és kivált a' hason szoros ne légyen, már a' harmadik
 fejezetben mondtuk; itt még csak azt adom hozzá,
 hogy elég meleg is légyen, és erre nézve mindég az
 időjárás, évszakasz, éghajlat szerint, és az embernek
 életkorához, testalkatjához és szokásához alkalmaz-
 tassék. A' fiatal személyek hűvesebben öltözködhet-
 nek és vékonyabban, mint az öregek, és az erősek
 's vérmesek is hűsebbea mint a' gyöngék és soványak.

Főképpen a' lábakat és altestet szükséges mele-
 gen tartani, amazokat gyapjú harisnyák és jó csiz-
 mák, lábbelik által, ezt gyapju has kötővel; az utolsó
 azomban csak öregebb személyeknek, és az igen
 érzékeny, gyenge inú, kólikára és gyomor bajokra
 hajlandó fiataloknak való. Az illy állapotú fejezsze-
 mélyeknek hasznos nadrágot viselni.

A' meztelen bőrön viselt gyapjúruha, mellyet
 most az orvosok' ajánlására annyin felkaptak, nem

minden Aranyeresnek tanácsoltatható, hanem csak az öregebb, már a' 40-en túl lévő, az időjárás' behatásaira igen érzékeny, a' köszvényre, csúszra és hurutra hajlandó, és fázékony személyeknek. Nem való pedig a' fiatal, erős, vérmes és izmos személyeknek, a' kik elég melegséggel bírnak, úgy a' gerjedékeny és holmi kiütésekre hajlandó bőrűeknek sem. A' haszonra fordított gypajúruha puha és ne igen tömött legyen, és gyakran felöseréltessék.

A' tisztaság, mosás, fürdés, döröslés.

Ezen szerék által tartatik fön a' bőr' munkássága, mellynek rendes folytatása olly annyira megkívántatik, hogy a' test' munkálkodásai azon egyezésben lehessenek, mellytől az egészség függ. Ha a' bőrnek munkálkodásai, kigőzölése és beszívása megháboríttatnak, akkor a' vérkerengés könnyen rendetlenségbe jön, vértorlódás e' vagy ama' részekben, és a' reá hajlandóknál, aranyér is származik.

A' tisztaságra nézve szükséges, a' fejérruhát mind a' testen, mind az ágybeliken gyakorta változtatni, és az ábrázatot, nyakat, karokat 's kezeket naponként megmosni. Legjobb hideg vízzel moskodni, és csak erős hidegkor meleggel. A' hasat, segget, középhust és nemirészeket naponként hidegen mosni. igen hasznos és erősítő, és azoknak ajánltatható, a' kik az aranyérre hajlandók lévén tőle menttek akarnak lenni. A' gyöngélkedő inbeli történetekre, kólikára, gyomorgörcsre hajlandó személyeknek jó a' hasokat valami szeszes holmivel (rummal, égettborral, kolóniai vízzel és hasonlókkal) mosni.

A' testnek, 's kivált a' hasnak gyakor vagy mindennapi d ö r s ö l t e t é s e igen hasznos mind azokra nézve, a' kik nehezen emésztenek, szelekben, keményszékűségben, belrészek' dugulásaiban és aranyérben szenvednek. Ezt lehet vagy kézzel vagy valami gyapju szövettel tenni.

A' f ö r d é s is egy igen böcsös szerök az aranyérre hajlandóknak, csakhogy nem mindeniknek egyaránt. A' fiatal, erős személyeknél a' folyóvizben való nyári fürdés az aranyérbeli hajlandóságnak elenyésztését igen elősegíti, ha mellette a' már ajánlott helyes diaeta is megtartatik. A' gyöngélkedő és öregebb emberek e' végre langyos fürdővel élhetnek. Az igen meleg, és a' Reaumur' hőmérőjén 20 grádusnál többet mutató fürdők nem valók az aranyérre hajlandóknak, annál kevesebbé a' bővérű, vagy vérpezsgésben gyakran szenvedő, vagy már aranyérben sínlődő személyeknek.

A' mozgásról.

Az aranyér, a' mint már említénk, leginkább a' sokat ülni kénytelen személyek' nyavalyája szokott lenni; és már ebből is kitetszik, hogy a' gyakor és mindennapi mozgás által azt hathatósan megelőzhetni, és, ha jelen volna, meg is orvosolhatni. A' mozgás ugyanis az izmok' erejét gyakorolja és gyarapítja, a' vér forgását gyorsítja és rendben tartja, az emésztést előmozdítja, a' kigőzölgést szaporítja, és az alvást javítja.

Leginkább pedig akkor bir illy hasznos tulajdonságokkal a' mozgás, ha a' szabad levegőn történik, az az, kívül a' városon, vagy valamelly benne lévő nagyobb

nagyobb helyen, téres kertben. Itt az ember tiszta levegőt lehell be, olyan levegőt, mellyben a' savanytárgyszesz, ez a' valóságos éltetősz, sokkal bővebben megvan, mint a' házak' 's utszak' levegőjében. Csak a' szabad levegőn tett mozgás éleszti és erősíti a' testet, tágítja és teszi szabaddá a' mellet, vidámítja és frísíti az elmét, mellyet a' szük és gőzös dolgozószoba levegője szorongatott 's elkedvetlenített.

A' szabad levegőn való mindennapi mozgást főképpen azoknak ajánljuk, kiket hivataljok, foglalatosságok, kenyérkeresetök a' szobaülésre kényszerít. Ezekre nézve ide teszünk még némelly rendszabásokat a' mozgás módjáról és idejéről: A' gyalogolás mindég a' legjobb, mert ez azon egyetlen munkás módja a' mozgásnak, melly az egész testnek izmait (husait), kivált a' lábakéit, hátéit, melléit és a' haséit kellőképpen gyakorolja. A' gyalogolás mindég a' személy erejihez és az időjárás' minemőségéhez alkalmaztassék. Ne legyen se igen fárasztó, se igen gyöngye, se igen rövid, se igen tartós. Midőn valakinek erején folyúl volt a' mozgás, akkor szívdobogás, szorongás, tagok' reszketése, erős érverés, szájszárazság, bágyadtság és izzadás vétetik észre. A' fiatal, izmos személyeknél erősebben és továbbig tarthat, mint az öreg és erőtleneknél; télen és hideg levegőkor gyorsabb legyen, mint nyáron és meleg időben.

A' lassú kocszás, egyenes úton és jó kocsin, olyan szenvedőleges mozgás, melly a' járkállással soha fel nem ér, de az öreg és elgyöngült személyekre nézve mégis elegendő. A' gyors és tartós

kocsizás pedig, kivált rossz úton és kocsin, úgy a' gyors, tartós és mindennapi lovaglás is, az aranyérre hajlandóknak és benne szenvedőknek ártalmos. Sokaknál a' kocsizás és a' lovaglás hasdulást okoz, és akkor a' gyalogolás hasznosb nekik.

Hogy a' mozgásból nyilvánosságos haszon háramoljék az egészségre, annak, a' mint mondók, naponként, sőt a' kevéssé rossz időben is meg kell történnie. A' hideg és száraz időkori mozgás egészséges, ha pedig az idő zivataros és nedves, akkor a' sétálást valamely ház körül való munkálkodással, p. o. billiárdozással, tekézéssel, ée. válthatni fel.

A' sétálásra 's általyaban a' mozgásra (lovaglásra, kocsizásra) választott idő nem egyaránt lehet hasznos. Ezt tehát, a' mennyire a' környülmények engedik, kivált a' hivatalban és szolgálatban lévők-nél, úgy kell választani, hogy a' mozgás az emésztést ne háborgassa és az esztendő résszel egyezzen. Az elsőre nézve, ne történjék mindjárt ebéd után, hanem vagy előtte vagy három órával utána. Hideg esztendőszakasban jobb reggel 10-től 12 óráig sétálni, nyáron pedig arra a' reggeli vagy estvéli órákat kell szálni.

A' gyakor kis utazások, gyalog, lóháton, vagy kocsin, kivált ha felváltva gyakoroltatnak, valamint a' ritkább beszabb utazások is, igen derék megújítószer gyanánt szolgálnak azoknak, kiket tisztségök vagy hivatalok az író-vagy dolgozószobába szorít. Ezek a' romlott egészséget jobban helyre állítják, mint az orvosságok, az elmét megelevenítik, erősítik, a' kedvet felvidámítják, derítik.

*A' test' tartása felöl különbféle foglalatosságoknál,
és az ezekhez való alkalmas időről.*

Hogy a' sok ülés ne árthasson, az ülve dolgozni szokottakra nézve igen tanácsos ottan ottan állva is munkálkodni, és, különösen az írást, valamely magasabb asztalon folytatni. Ülés közben az altestöket vagyis hasokat igen öszve ne nyomják, és azért íróasztaljukhoz képest alacsonyabb széket válasszanak. A' puha, párnás székek nem jók, mert a' vért az aranyerekbe csalják; a' náddal font székek legjobbak.

Teli gyomorral ülni az íróasztalhoz semmit sem ér, mert az emésztés gátoltatik, a' hasban pedig általa torlódások származhatnak, azért legjobb egy két óra mulva fogni a' munkához. Ha ezt a' szolgálat vagy környülállások nem engednék, akkor délben inkább csak keveset kell enni, és este többet vacsorálni, midőn semmi sürgetős munka nincs.

Mire kell vigyázni az alvásra nézve?

A' jó álmom egy főoszlopa az egészségnek, azt tehát, a' kinél megvagyon, minden módon fön kell tartani, a' kinél pedig hibázik, a' helyes diaeta, ezen egyetlen eszköz által, kell megszerezni. Az aranyérre hajlandó, vagy abban szenvedő személyek roszabbúl szoktak alunni és az álmotlansággal is többet vesződni, mint egyebek, mert nálók a' gyakor vérpezsdületek, az inak' alkotmányának és elmének felgerjedtsége, a' jó és csendes alvást messze rezzentik. Ők tehát olyan életmódot kövessenek, melly az álmat ismét egészen megtérítse,

ha egészségesek és nem csak az aranyértől, hanem sok más bajoktól és nyavalyáktól is menttek maradni 's megszabadulni kívánnak.

Erre nézve kiváltképpen a' következőket szükséges megtartani. Az említett személyek naponként a' szabad levegőre menjenek, mert ez jó, nyugodalmas álmot is szokott szerezní. Ne egyenek estve sokat, inkább mintegy 3 órával a' lefekvés előtt vacsoráljanak, nehogy a' teli gyomor az alvást akadályozza. Ezt különösen azok tegyék, a' kik rozszúl és késedelmesen emésztenek. — Soha estve ne éljenek hevítő vagy meleg italokkal, borral, puncscsal, theával, ée. Az efféle italok legártalmasabbak azoknak, a' kik vérpezsgésekre hajlandók, mert utánok az erős szív-és érverés, gyötrődés, nyugtalanság, ée. miatt el nem alhatnak. — Estve senki ne foglalatoskodjék holmi komoly és mély gondolkozást kívánó tárgyakkal, se olyanokkal, mellyek a' képzelődést igen fellátítják. Azért is az ágyban, a' mint Némelleyek szoktak, elmélkedni, gondoskodni, és a' nappali történetekkel vesződni, fölöttebb ártalmos. — Nem kell az éjjeli órákat tanulásra és elmebéli munkákra fordítani, mert először ez által az alvásra való legjobb idő, az éjjel előtti órák, elmúlnak, és másodsor mert az éjjelutáni álm, mellyet osztán keresünk, vagy elillanik, vagy nyugtalanná, meg nem újítová leszen. — Idején menjen kiki alunni, legalább is tíz óra körül. — Kora felkelésre kell szokni, hogy estve annál előbb lehessen elalunni, és ezt főképpen azoknak ajánlhatni, a' kik estve nem tudnak elalunni. — Alvószobának egy elég nagy, egészséges, nem nedves szoba választassék, és olyan, a' melly csendes helyen vagyon, távol minden háborgató zörgéstől, lármától.

A' fiatal, izmos, sok melegséggel bíró személyek kivált nyáron, szőrmatráczon feküdjenek, és könnyű paplannal takaródnak az Öregnél, és télen, a' tollas ágybelik is elkelnek. Az öltözet és fekvés olyan legyen az ágyban, hogy a' vérkeringés akadályt ne szenvedjen; azért minden szoros ruhát le kell vetni és igen magasan, szinte ülve, sem kell fekünni. Legjobb a' jobb oldalon fekünni, és fejjel mintegy lábnyi magasan.

Valamint az igen kevés, úgy az igen sok alvás is czélellen való. Az első fölöttébb gyöngíti a' testet, minthogy a' tápláltatást és erők' kipótlódását gátolja; a' második vértorlódásokra ad alkalmat, 's így az aranyérre is, mivel az álom' általyában a' vérforrást lassítja és lomhítja.

Gondoskodni kell a' szükséges és elegendő székürülésről.

A' jó emésztést, és a' vele járó ép egészséget általyában, nem csak a' jó étvágy (appetitus) jelenti, és az, hogy az ételek jól esnek, hanem az is, hogy a' székürülés naponként könnyen, rendesen, kellő formában és sűrűségben történik és az emésztet' mennyisége a' bevett eledelével helyes arányban áll. Az aranyérre hajlandók vagy benne sinlődők többnyire keményszékűek, a' mi által igen rosszabbul az ő bajok. Ezek tehát különösen azon legyenek, hogy naponként rendes hasürülésök lehessen.

Ennek elérhetésére egyedül a' dietai szerek szolgálnak. Helytelen és káros volna e' végre gyakorta hashajtószeret venni be. Mert, nem nézván arra, hogy azok, a' bélcsatorna felé tartó vértorlódást

okozván, az aranyérnek kedveznek, még az irányzott czélnak sem felelnek meg, minthogy legtöbbsnyire valamely betegesen szaporodott bélkiürülést, hasmenést támosztanak, mellyre mindég annál makacsabb hasdugulás következik.

A' diaetai szereknél, a' szükséges hasürülés' föntartására, az ételeknek 's italoknak minemúsége a' legfontosabb. Nem ide valók tehát a' szivos, nehéz, sok salakot adó ételek, mint lisztételek, gombócok, nehéz, fekete kenyér, sütemények, krumpoli, hüvelyes vetemények, sajt, kemény tojások, ée. Ellenben jók, a' mennyiben hasürülést eszköznek és a' ganéjt megritkítják: a' levesek, zsenge főzelékek, 's kivált a' gyümölcs. Mindazokra nézve, a' kik szenvedhetik, igen hasznos a' gyümölcs és gyümölcsétkek, a' nyers és főtt gyümölcs, kivált az alma, és a' szilvaíz.

A' bő ivás is segíti a' hasürülést, és mégis Némellyek, kivált a' sokat ülők, kelletinél kevesebbet isznak. A' fiatal, vérmes, jó nem érzékeny gyomrú személyeknek illyenkor is legjobb a' friskútvíz, mellyből ebéd után egy órával, ismét reggel a' felkelés után, és estve egy órával a' lefekvés előtt igyanak egy pohárnyit. A' keserű barnasér általyában inkább hasdugító, mint a' fejrser, emezt tehát a' keményszéküeknek bizvástabban ajánlhatni. A' szeszes italok, kivált a' vörös bor, rum, égetbor, és a' meleg italok közzül, a' théa, hasdugítók, és ennél fogva nem Aranyereseknek valók.

Némelly személyeknél a' kávé eszköz hasürülést, kivált téj nélkül, sok czukorral és egy pipa dohány mellett. A' ki ezt így reggel próbálja, mi-

dón a' belek legérzékenyebbek, leghamarébb fogantatját tapasztalja.

Legjobb ; a' kinek naponként egy sűrű székürülete van , kivált reggel a' felkelés után nem sokára. Kiki igyekezzék e' rendes üresítéshez szoktatni önnön természetét , a' mit úgy ér-el , ha reggel semmi nyomos dologba nem kap előbb , mint hasürülés történik. Mihelyt valakire a' szék ráérett , azonnal engedjen és azt gyöngén , ne pedig erőszakosan nyomva segítse elő. Sokan csak azáltal esnek hasdugulásba és keményszekűségbe , mivel a' természet' intését elmulatják , és könnyűlködésből vagy szorgos foglalatosság közben továbbra halasztják. Így rosziul szoktatván magokat , beleik ellankadnak , kitágulnak és a' hasdugulás szokássá válik.

Csak , ha az ajánlott szerek elégtelenek volnának arra , hogy naponként vagy minden másod nap' székürülés következék , lehet a' több időtől fogva meggyült és alkalmatlanságot vagy bajt okozó emésztet mesterséges hasnyitószerekkel kihajtatni. Ezek között elsők a' klisztérek ; készítettnek gyöngeszíkfűthéából vagy meleg tiszta vízből , mellyhez szappant , vagy egy kávékalányi sót , és egy két evőkalányi len-vagy mákolajt adhatni.

Ha pedig több illy klisztérek fogantatlanul adatnának , és ha más olyan történetek vagynak jelen , p. o. étel nem kívánás , haspuffadás , émelygés , hideglelés tünetemények , a' mellyek bő hasürülést kívánnak , akkor hashajtószert lehet használni. A' hatodik Fejezetben (Nr. 2. 3. 4.) vannak néhány , ilyen esetekben alkalmas szereket magokban foglaló , formulák előadva , azért az Olvasót oda igazítjuk. Mi

dön csupán csak a' hasdugulást akarjuk elhárítani, akkor elég az olyan szerből csak annyit bevenni, a' mennyi a' hasat eléggé megindítja. De még egyszer szívére kötöm mindenkinek, hogy hashajtó szerekkel gyakran és bővebben ne éljen, mert erre még nagyobb keményszékűség származik.

Az egyaránt vidám és nyugodt szívűségről való gondoskodás.

A' kinél ez a' böcsülhetetlen és az egészségre, életkorra nézve olly hasznos jókedvűség nem valamely szerencsés mérsékletnek, temperamentomnak ajándéka, sőt néminémű szomorúságra való hajlandóság tűnik szembe; ott ezen, az ész' ereje által kell győzödelmeskedni és az életnek ostromai és viszontagságai között bátor szívvel lenni igyekezni. Midőn a' külső környűlmények a' Jelent sanyarú és a' Jövendőt gyászos színnel festik előnkbe, akkor tekintsünk Másoknak sokféle 's néha a' magunkénál is sokkal súlyosb szenvedéseire, folyamodjunk a' vállaláshoz, bizzunk egy mindenható gondviselésbe, 's várjunk, reményljünk egy a' mostaninál jobb, boldogabb életet holtunk után, és bizonyosan meg fogunk erősödni, vidámúlni.

Gyakran az aranyérre hajlandók vagy benne szenvedők, valamint a' hasbeli bajokkal vesződők is, igen indulatosak, és hamar haragra, boszuságra gerjednek. Azonban ezen beteges ingerletességet is az erős akarat sokban mérsékelheti és így az egészséget a' legnagyobb károktól megőrizheti, mentheti.

A' képzelődést is zabolán szükséges tartani, mert kivált az érzékenyebb inalkotmányú, és az altest'

nyavalyájira hajlandó személyeknél hamar erőt vesz, és rettentő álmokképeivel a' Betegeket gyötörvén, bajaikat végtelenül rosszabbítja. Tanácsos azért a' magánosságot kerülni, vig társaságokba járni, a' természet' szépségeiben gyönyörködni, Concertek és színjátékok által magát mulatni, és mindég valami hasznos vagy kellemes tárgyon foglalatoskodni.

Mértékletes kielégítése a' nemüosztónnek.

Mind a' gyakor mind pedig a' kora nemigyönyörködés árt az egészségnek *) és aranyeret is támoszthat. Ennél fogva a' kora házasság is, midőn a' test még nem érte-el a' maga tökéletességét, a' hajlandóknál aranyeret okozhat.

Az aranyérben szenvedők vagy arra hajlandók, a' vérnek az altestben való meggyülése, és a' segg' 's nemirészek' edényei felé tolódása miatt, gyakran fölöttébb óhajtják a' nemiközösülést. De az Illyenek jegyezzék-meg előre, hogy az csak egy beteges gerjedelem, mellyet elnyomniok és zabolázniok kell. Könnyen féken tarthatják pedig azt, ha a' kicsapongásra való alkalmat, és a' más nemmel lehető szorosb társalkodást kerülik és a' diaetai rendszabásokat mindenben teljesítik.

Éljenek mértékletesen, a' táplálékony ételeket, fűszereket és szeszes italokat távoztassák, hasznosan foglalatoskodjanak, a' képzelődést zabolán tartásák, naponként a' szabad levegőn sokat járjanak, korán

*) Lásd ezen munkácskát is: Tanácsadó az Elhálás előtt, 's után 's a' t. fordítá Horvát József. Pesten 1829. Hartleben Konrád Adolfnál.

keljenek, és ne tollas derékallyakon, hanem szőrmat-
 ráczokon háljanak. Ezek lesznek a' legfogatosb
 szerek az önfertőztetés' megelőzésére 's elkerülé-
 sére is, mellynek még szomorúbb következései
 vagynak, mint a' szerelembéli kicsapongásnak.

HATODIK FEJEZET.

A' legjelesebb gyógyító és orvosló szerekről
 az aranyérben, a' mennyire azoknak ismé-
 rete a' nem-orvosra nézve hasznos lehet.

Nem mindég lehet az aranyérre való hajlandó-
 ságot 's annál kevesbbé a' már jelenlévő aranyeret a'
 diaeta által elhárítani, ehez tehát olyankor gyógyí-
 tószereket és orvosságokat is kell kapcsolni. E' sza-
 kaszban azért emez utolsókról fogunk értekezni, de
 csak azokról, mellyek az aranyérbajnál leggyakor-
 tább szoktak haszonra fordíttatni, és csak a' men-
 nyiben azoknak ismérete a' nem-orvosnak hasznos
 szolgálatot tehet.

Az Érvágásról.

Az érvágás az aranyérben és az aranyérbeli
 bajokban néha szükséges lehet, de az orvos' tanács-
 lása nélkül soha sem kell hozzá fogni, mert annak
 hasznos és czélerányos voltát gyakran csak olyan
 környűlményekből határozhatni meg, mellyeket
 egyedül orvos ítélhet meg.

Az aranyérbeli hajlandóságnál csak akkor hasz-
 nálhat az érvágás, ha igen erőszakos aranyérmozgá-

sok vétetnek észre, ha a' vér a' nemesb belrészek, mint a' fej, mell, és altest felé, fölöttébb hajtódik, és ha az illy személy fiatal és bővérű. Továbbá az érvágási vérelesztést szükségessé tehetik a' hirtelen elnyomott folyó aranyérből származható bajok, melyek a' belső részeknek, fejnek, mellnek, altestnek (gyomornak vagy bélnek) gyúladását gyaníttatják. Mivel az illyen esetekben orvos nélkül el nem lehetni, azért az érvágást is ő fogja rendelni. A' fiatal, vérmes embereknél a' vak aranyér' gyúladása is, ha nagy, szükségessé teheti az érvágást.

Szükségtelen, sőt igen káros volna eret vágatni a' következő esetekben: Az aranyérbeli hajlandóságnak kiirtása végett, kivált ha gyakorta ismételtetik; a' folyó aranyérben, leginkább ha ez éppen folyik; a' nyálkás és hughyólyagi aranyérben. Midőn valaki az aranyér' folyását szándékozik elindítani, ha az elnyomatott vagy elakadt, vagy hogy más nyavalyákat elmellőzzen, akkor ne a' karján, hanem a' lábán nyitasson eret.

A' nadályok v. pióczák feltételéről.

Az aranyérbeli szenvedésekben sokkal gyakrabban szokott szükség lenni a' nadályokra, mint az érvágásra. Igen hasznos pióczákat felrakni a' meggyúladt vak aranyérnél; ekkor is pedig a' meggyúladt csomó, tehát a' segg körül. Szintolly hasznos őket a' középhústra is feltenni, ha a' hughyólyagaranyérben szenvedőknél a' vizellet eltalált rekedni vagy a' vizelés igen fájdalmas és nehéz; ilyenkor legtöbbsnyire a' hólyagbéli aranyér van gyúladásban.

A' pióczák is azon szerek közzé tartoznak, melyek a' vért az aranyerek felé csalják, és folyásra is indítják, és ekkor a' segg környékére rakatnak-fel. Ezt cselekszik az olyan esetekben is, a' hol az aranyér hirtelen' elnyomódott 's ebből gonosz bajok erednek, különösen ha aranyérkólika és bélgyulladás fenyegetődik. A' nadályok' számát a' bajnak erőszakossága és a' Beteg testalkotása határozza-meg, mennél fiatalabb és vérmesebb ez, annál több nadály tétetik-fel.

'S hűvesítő szerek,

Mellyek a felgerjedt véralkotmányt lecsillapítják, a' forróságot és vérbuzgást kissebbítik, és az elválasztódásokat előmozdítják, az aranyérbeli betegségekben gyakran szükségesek 's hasznosak. Nem lehetni-el nélkülök a' következő esetekben: az aranyérbeli mozgásoknál, midőn a' vér külömbféle részek felé torlódik, úgy a' vak, folyó, elnyomott, és helytelen útra vetődött aranyérben is, ha egyszer'smind vérpezsgés, forróság-érzés, és vérforgásbeli rendelleniségek is vannak jelen.

A' gyöngébb hűvesítő szerekhez tartoznak, a' hideg víz, eczetes víz, és a' málnaeczettel, citromsavanyal, borkősavanyal vegyített víz; az erősebbekhez pedig a' tisztított borkő és a' salétrom.

Igen derék hűvesítő por iratik-le a' következő formulában:

Nr. 1. Hűvesítő por.

Végy: Tisztított borkövet, egy latot,
 — salétromot, másfél nehezéket,
 Czukrot, két latot.

Vegyítsd és csináld finom porrá, azután ad egy iskátulyába. — Vehetni belőle óránként, vagy csak 2, 3 izben napjában, a' mint a' baj nagyobb vagy kisebb, egy fél vagy egész kávéskalánnyit, sőt két annyit is, előbb vízbe habarva.

Ez a' hűvesítő por, és az ehez hasonlók, nem való az olyan Betegnek, a' kin forróság, pérpezsgés, szorongatás nem látszik, hanem inkább fázékonyság, úgy többnyire az öregebb és elerőtlenült személyeknek sem, és a' nagyon folyó aranyérben, nyálkás és hólyagbeli aranyérben.

A' nyitó és hashajtó szerek.

Ezekre gyakortább és mind azon esetekben szükség vagyon, a' hol a' keményszékűség és hasdugulás olly makacs, hogy a' diaetai szerek és a' klisztérek ellene sikertlenek, és miatta veszedelemtől félfhetni. Így különösen hasznosak a' vak aranyérnél, ha meggyúladtak vagy gyúladni akarnak, úgy a' hólyagbeli aranyérnél is, a' vele járt szokott vizelési bajoknak enyhítésére.

Általyában nem szükséges, sőt gyakorta káros, hogy a' hasnyitó szertől fölösleges székürülés, hasmenés származzék, sokkal jobb ha csak gyengén hajt és csak néhány vékonyabb széket csinál. Az aranyérnél használható hashajtószereket soha sem kell a' hevítők' rendéből választani. Én itt olvasóimnak külömbféle hashajtó szerekről való feliratokat közlök, tudván hogy egyiknek gyöngébb, a' másiknak pedig talán erősebb foghat szükséges lenni:

Nr. 2. Gyöngge hashajtó por.

Végy: Tisztított borkövet, egy latot,
 — ként (büdöskövet), 3 nehezéket,
 Szénsavanyú Magnesiát, 1 nehezéket,
 Fejér czukrot, 1 latot.

Keverd porrá és tedd egy iskátulyába. Vehetni belőle minden 2 vagy 3 órában egy kávékalánnyit, elegendő vízzel öszvevegyítvén, így folytatván mind addig, míg néhány hasürülés nem következik.

Nr. 3. Valamivel erősb hashajtó por.

Végy: Széksósorkövet (Seignett' sóját), 10 gránt,
 Levert ként (büdöskövet),
 Szennalevelet, mindenikből nyolcz gránt,
 Fejér czukrot, tíz gránt.

Készíts hat illy porokat. Vehetni minden két, vagy harmadik órában egy illyen port, mind addig folytatván, míg eléggé nem hajtanak.

Nr. 4. Még erősebb hashajtó ital.

Végy: Szennalevelekből, egy latot,
 önts rájuk forró vizet, nyolcz latot,
 Fél óráig úgy hagyván, szűrd-meg, a' maradékot facsard-ki, ebben olvassz-el:
 Keserűsót, két latot,
 Édesgyökér' kihuzatját (extractum), egy nehezéket.

Jól felrázva, vehetni ebből óránként vagy két óránként egy evőkalánnyit, míg egy vagy néhány puhaszék nem következik.

Egyébaránt ismét említem, a' mit már az ezen hashajtó szerekkel éléről mondtam, hogy velők senki vissza ne éljen, hanem csak olyankor vegye őket elő, ha elkerülhetlenül rájuk szorúlt. A' hashajtó szerek' használtatásakor a' diaetát is azokhoz kell alkalmaztatni, és azon nap' keveset, 's inkább híg mint merő eledeleket enni.

A' keserű, erősítő szerekről.

Sok olyan aranyérben szenvedők vannak, a' kik egyszer'smind emésztési bajokkal vesződnek és gyenge, hideg gyomrokban gyakorta savanyúságot és szeleket tapasztalnak, majd ismét étel nem kívánásról, rossz szájívről, felfuvódásokról, gyomornyomásról többszöri felbőgésről, ée. panaszkodnak. Ezeknek a' keserű, gyomrot és beleket izgató, és az emésztést javító szerek igen jó szolgálatot tesznek. De igen ritkán kell ám velek élni, mert mint izgatószerek a' vér' torlódását a' bélcatorna felé és általyában a' hasban lévő részek felé térítik, és így az aranyérnek kedveznek, 's egyszer'smind keményszéküség, és hasdugulást is szoktak okozni.

Sokkal jobb, az emésztést azáltal tartani rendben, hogy az ember helyes diaetát követ, a' gyomrát, ha erőtlen, kéméli, a' néki rosszul eső ételeket 's italokat elkerüli, és nem tobzódik. Ha pedig már valaki az emésztését megrongálta, vagy a' mint mondják, a' gyomrát elrontotta, akkor böjtölés vagyis koplalás által igyekezzék azt rendbe hozni.

Ha e' végre a' diaetái szerek nem volnának elegendők, akkor az elveszett étvágnak helyre állítására és általyában az emésztés' rendbe hozására ke-

serű orvossághoz is folyamodhatni. De ilyenkor nem kell ám a' hevítő, szeszes, dugító szereket, a' keserű tincturákat, gyomorelixireket, füves borokat vagy égetborokat választani. Alkalmatos keserű, nem hevítő szerekre akadhatni ime következő formulákban.

Nr. 5. Gyomorerősítő, és a' gyomorsavanyúság ellen is hasznos keverék.

Végy: Kálmoskihuzatot, fél nehezéket,
 kis Ezerjőfűkihuzatot, másfél nehezéket,
 Pitypang-vagyis oroszlánfogfü-kihuzatot, egy
 nehezéket,
 ezeket oszlasd-el lecsepegtetett vízben, hat
 latnyiban, és adj hozzá még:
 Borsosmentavizet, két latot, és
 Szénsavanyó széksót, egy scrupulust.

Felrázva, vehetni belőle két vagy háromszor napjában egy kis evőkalánnyit, legjobban ebéd előtt fél órával. A' kinek pedig a' gyomra igen érzékeny, az ne vegye-be éhgyomorra, hanem inkább evés után mintegy óra múlva.

A' következő erősítő szert különösen olyan aranyeres személyeknek ajánlhatni, a' kik gyöngé gyomorral bírván, egyszer'smind gerjedékenyek és gyöngéinük.

Nr. 6. Gyomor és Inerősítő Forrózat.

Végy: Mirha-libatoppot, két latot,
 önts rá forró vizet, 12 latot,
 Fél óráig rajta hagyván, szüred-le a' forrózatot, és adj hozzá:
 Gyökönkekihuzatot, két scrupulust,
 Narancs-kihuzatot, egy nehezéket,
 Czitromolaj-czukrot, egy nehezéket.

Jól

Jól felrázva vétessék minden 3 órában egy teli evőkalánnyí.

Általában nem valók a' keserű orvosságok, a' fiatal, vérmes, izmos személyeknek, az aranyér' folyásakor, és a' vak aranyér' gyúladtságakor.

Az öszvehuzó szerek.

Némelly aranyérbeli esetekben ezek elkerülhetetlenek, 's ekkor az egész gyógyítás azoknak helyes alkalmaztatásától függ. De mivel könnyen hibás lehet az alkalmaztatás és így ártalmos, azért mindég az Orvos határozza meg, mellyiket 's minő környűlmények között lehessen elővenni. Ezen okból itt rólok semmi formulákat nem adok, hanem megelégszem csak némellyeket felőlök általában említeni.

Vannak belőlről és kívűlről alkalmaztatható öszvehuzó szerek, az elsők vagy olyanok, a' mellyekben keserű és öszvehuzó részek vannak együtt, vagy olyanok, a' mellyek erős savanyúságok által munkálnak öszvehuzólag. A' keserű öszvehuzó orvosszerek, mint a' chínahéj, ratannhia gyökér, tormentilagyökér, tölgyfahéj, cziczkorófű, pörkölt makkok, ée. kiváltképpen akkor illők, ha az Aranyeres hasmenésre hajlandó, egyszer'smind az emésztés nála igen megromlott, és a' nyálkás aranyérnél, ha igen bőven folyik és az embert igen fogyasztja, erőtleníti.

A' savanyok által öszvehuzólag munkáló szerek között itt csak a' hígított kénsavanyt és a' timsót említem. Ezek akkor használtatnak, ha az aranyér' folyása olly mértékletlen, hogy miatta halálra vérzéstől vagy igen nagy elgyöngüléstől félhetni. Ekkor a' külső öszvehuzószerek is használtathatók. Illye-

nek leginkább: a' jeges víz, harmad rész boreczetel vagy égetborral vegyített hideg víz.

Mikor az aranyerek' vérzése olly nagy, hogy általa tetemes gyöngülés' jeleit venni észre, mint elhidegülést, szédelgést, ájulást, nagy bágyadtságot, tagok' reszketését, fülzugást, szemkáprázást, erős fejfájást, ée. akkor hideg vízbe mártott, és rétegesen öszvetett vászon darabokat kell a' seggre és a' keresztcsont tájékára borogatni, meg-meg-újítva ha melegedni kezdenek. Ha valamelly véredény bezn a' vérhurkában vérzenék nagyon, akkor ez sem elég, hanem egy csomó ruhatépést hideg vízbe, vagy helyesebben boreczetes hidegvízbe, vagy égetboros hideg vízbe áztatva kell a' seggbe tolni. Hogy a' tépéscsomót tetszésünk szerint ki is huzhassuk, fonalat vagy modzagocskát lehet rá kötni, melly a' seggből kifityegjen.

A' hideg borogatásokat használhatni, a' nagyobb vagy meggyúladni kezdő, 's ezért fájdalmas, forró tapintású aranyércsomóknál is. Ugyan ezen borogatások, hideg vízzel való gyakor mosás, különösen pedig a' hideg vízből vagy más öszvehuzó híg-ságokból készült klisztérek a' fölöttébbi nyálkás aranyérről is használatosak.

De csak az Orvos határozhatja-meg a' hideg víznek és a' külső öszvehuzó szereknek alkalmaztathatását, mert helytelenül használtatva, az aranyérrt hirtelenül meggátolhatják, és mind azon káros következéseket szülhetik, mellyeket az elnyomott aranyérről szolló szakaszban (lássd az első fejezetet) előszámláltam.

Az oszlató szerek.

A' hol, mint ez gyakran a' megrögzött aranyérnél szokott lenni, a' has' belrészeiben, májban, lépben, dugulások vannak jelen; ott kiváltképpen csak az oszlató szerektől várhatni, ha várhatni, gyógyulást. De csak az orvos ismérheti-meg az illy nehéz, szövевényes eseteket 's csupán ő rendelhet ellenök való szereket is. Én azért csak a' legjelesb oszlató szerekről fogok itt említést tenni.

Illyenek némelly plántakihuzatok (extractum) mint, a' tarack-és pitypanggyökéré, meg a' rhabarbaré; ismét külömbféle sók és ásványországi készítmények, az eczetsavanyú alkali (leveles borkőföld), a' piskolczszerek, az édesített kéneső, és az orvosi szappanok. Mind ezen orvosságos anyagok leginkább mint gyöngé izgató szerek, hatnak a' bélsatornára, benne az elválasztásokat 's kiüresedéseket többé vagy kevesebbé elősegítik, és így eszközlik a' vértorlódásoknak és a' hasbeli részek' dugulásainak eloszlását.

A' leghathatósb oszlató szerekhez tartoznak még az oszlató ásványvizek is, millyek igen nagy számmal vagynak és most már mesterség által is készíttethetnek. Közöttök a' Carlsbádi, 's utána a' Marienbádi és Franciscibád Égernél (Cseh országban) híresedtek-el leginkább az altestbéli megrögzött bajok ellen, Igen hasznos a' Carlsbádi víz a' hólyagaranyérben is, úgy a' vizellési bajokban is általyában, ha a' kő-és fővénytermés okozná is azokat. De a' fürdővizek' fogamatossága nem függ ám csupán a' víz' jó tulajdonságaitól, hanem azt, az utazásbéli mozgás

és gondszélesztés, és a' Betegnek ilyenkori különös életmódja is, igen előmozdítják.

Az oszlató szerek' sorába tartoznak a' hasklisz-térek is, mellyek, bár most nincsenek olly szokásban mint egykor, nem a' legalábbvaló szerek közt érdemlenek helyt. Készítettnek némelly növényeknek keserű, nyálkás leveiből, vagy azoknak főzetjeiből. A' szappanfű, oroszánfogfű vagyis pitypang; a' taraczkgyökér, cziczkóró, pemetfű, és kis ezer jó fű fordittatik leginkább azon végre.

A' görcsoszlató és fájdalomenyhítő, a' nyugtató és lágyító szerek.

Ezek alatt igen sok és külömbféle szerek érteődnek, mellyek belső és külső képpen többféle aranyérbeli szenvedésekben használtathatnak, kivált a' hol görcsök és fájdalmak szoktak azokhoz kapcsolódní, mint aranyérkólikában, a' fájdalmas vizellésnél és a' húgyhólyagbeli aranyérral járó nem vizelhetéskor. A' belső, fájdalom-és görcsenyhítő szerekről itt halgatok, mert ezek, a' görcsök' és fájdalmak' külömb-ségéhez képest, mellyek az aranyérhöz járulhatnak, és a' külömböző testalkatra nézve, igen külömbözők lehetnek, és a' megjelenhető esetre illő szert csak az Orvos határozhatja-meg. Mindazáltal a' következő Fejezetben némellyeket közzülök meg fogok nevezni (lásd a' hetedik fejezetben Nr. 7. 8.)

Fontosbak a' nem orvosra nézve az efféle külső szerek, a' nyugtató klisztérek, meleg borogatások, meleg nedvesítések, gőzfördők. Alkalmaztathatók pedig mindenütt, a' hol görcsöket és fájdalmat csilla-

pítani, gyúladt daganatokat lágyítani vagy evesedésbe hozni szükséges. Azért adatnak enyhítő klisztérek az altest' fájdalmai, az aranyérkólika, vizellésbéli bajok' keresztcsont és ágyékbéli fájdalmak, ée. ellen, kivált ha székdugulás is van együtt jelen. — Az aranyérkólikánál a' meleg pép boríték vagy a' meleg nedvesruha a' hasnak fájós részére tétetik-fel; a' fájdalmas nehéz vizellésnél, a' hólyagaranyér' nem ritka történeteinél, a' hólyag' tájékára (a' has' legalsó részére a' szemérem fölött), és a' középhútra rakatik; a' meggyúladt aranyérsomóra magára fődetik a' lágyító kötés, hogy azt vagy eloszlassa, vagy evesedésbe hozza.

A' gőzfördő a' segg és középhus felé igazíttatik: a' nagy székeröltetéskor, a' segg' fájdalma és görcse ellen, a' hügyrekedésnél és fájdalmas vizelléskor. E' szereket, kivált a' gőzfördőket, meleg kötések és borogatásokat használjuk az elnyomott aranyérnek megindítására is, 's ekkor a' seggre és szomszéd részekre alkalmaztatnak.

Az enyhítő klisztért különbféle képpen csinálhatni, legközségesebben 's legkönnyebben készíttetik vékony szíkfűthéából, langyosan, 2 vagy 3 evőkanálnyi mák-vagy lenolajjal együtt.

A' meleg kötést v. pépborítékot imígy készíttik: vesznek száraz szíkfű-és bodzavirágot, minde-nikből egyenlően, (vagy ugyan annyit a' patikákban meglévő oszlatófüvekből), és (nehézségre nézve) 3 vagy 4szer annyi száraz, morzsoltzsemlyét, ezekre osztán annyi forró víz vagy tej töltetik, hogy az Egész, sűrű péppé váljék. Ekkor vászonruha közzé hajtogatódik és olly melegen, a' mint a' Beteg türeheti, feltétetik.

A' meleg nedvesítgetés (fomentatio) pedig így történik: Forró szíkfű, vagy szíkfű-és bodzathéába (vagy a' patikákban e' végre tartatni szokott füvekre öniött forróvizbe) elegendő nagy gyapjú szövet áztatódik, kivétevéen gyöngén kifacsartatik, és többször öszvehajtogatván a' szenvedő részre födetik. Mind ennél, mind pedig a' pépkötésnél fölötté szükséges a' meghültet, új meleggel váltani - fel, és a' borogatott rész' káros meghidegülhetését eltávoztatni.

A' gőzfördő készülhet szíkfű-és bodzavirágból, mindenikből vévén egy jó marokkal (vagy a' főmentatióra való speciesekből két marokkal), ezeket osztán egy tiszta sajtárba vagy csöbörbe vagy fazékba kell vetni, és elegendő forró vizet rájuk tölteni. Az edényt osztán egy szobai árnyékszékbe tehetni, mellyre a' Beteg ráül, de vigyázzon elejénte hogy meg ne égesse magát. Néha ezen szerekekkel (a' pépkötéssel, nedvesítgetéssel, párgolással) több órákig is kell folyvást élni, ha valaki általok czélját el akarja érni.

A' lehuzó vagyis eltérítő szerek.

Valamint az enyhítő, úgy az eltérítő szerek is néha jó szolgálatot tehetnek a' külömbféle aranyérbajoknál. Közülök csak a' lábfordóket és a' mustártésztát hozom-elő. Mind a' kettőt szokták használni az elnyomott aranyérnél, és a' fölöttébbi aranyérmozgásoknál, a' vérnek le felé térítése végett. A' mustártésztá a' lábikrákra kötöztetik, a' lábfordó pedig olly melegen alkalmaztatik, a' mint csak a' Beteg' lábai tűrhetik, mellyet egy maroknyi mustárlisztel és konyhasóval még izgatóbbá tehetni. Mind a' Be-

teg' czombjait, mint pedig az edényt (egy téres saj-
tárt) be kell fűdni valami gyapju szövettel, hogy a' gőz
a' segget is érhesse.

A' mustártészta készül 2 vagy 3 résznyi savanyú
kovászból, egy résznyi mustárlisztből és annyi bor-
eczetből, a' mennyi szükséges, hogy az Egész va-
lamelly sűrű péppé váljék. Ez osztán egy tenyérnyi
darab vászonra kenetvén, a' kivántató helyen, mel-
lyet előbb eczettel is döröszölhetni, a' mezítelen
bőrre tétetik. A' mustártészta néhány órákig,
vagy a' míg igen égető érzést nem támaszt, a'
bőrön kell maradni.

HETEDIK FEJEZET.

Illendő diaetai magatartás az aranyérnya-
valya' külömbféle formáinak jelenlétekor,
és rövid utasítás az orvosságokkal való he-
lyes élésről, a' mennyiben ez a' nem or-
vosnak szükséges.

Az ötödik fejezetben szözlöttünk már a' közön-
séges diaeta felől, melly által az aranyerre igen haj-
landó, vagy abban szenvedő személyek e' nyavalyá-
tól magokat őrizhetik, vagy attól megszabadúlhat-
nak; ezen szakaszban tehát azon diaetai magatar-
tásról fogok értekezni, mellyet az aranyérbeteg-
ségnek külömböző formájiban kell kinekkinek kö-
vetnie, hogy bajain könnyebbíthessen és tőlök
megmenekedhessék. Előadom itt egyszer'smind né-

melly, a' nem orvosoktól is alkalmaztatható, gyógyítószereknek 's orvosságoknak használtatását is.

Az aranyérbetegségnek formáji, mellyeknek orvosoltatása módjáról most szólni akarunk, imezek: az aranyérmozgások, a' vak, folyó, nyálkás és hólyagbéli aranyér. Az elnyomott aranyérnek történetei és azon nyavalyák, mellyek az elmaradt aranyér után származhatnak, olly külömbfélék és szövevényesek, hogy rólok, az Olvasóknak megzavarodása és e' munkácskának igen megnagyobbodása nélkül, elég környülállásosan nem írhatok. Mindazáltal az aranyérbetegségi, melly néha az elnyomott aranyérnek következése, ezen tekintetben kivételt érdemel, részént mivel többször előfordúl, részént mivel hamar hasbéli gyúladássá válhatván igen veszedelmessé és halalossá lehet.

A' szokatlan utakra tért aranyérrel való bánást a' tüdőkből, gyomorból eredő vérfolyásokat, ée. mint az aranyérnek némellykori képviselőit, itt egészen el kell mellőznünk, először mivel ezek a' nyavalyák csak ritkán jönnek-elő, másodszer, mivel csak a' tapasztalt orvos ismerhet rájuk, csak ő láthatja be ezen vérfolyásoknak az aranyérrel lehető okbéli összeköttetését és intézheti minden előfordulható esetben a' helyes gyógyítást.

Az aranyérmozgásoknál való Magatartás.

Midőn ollyan történetek állanak elő, mellyek az aranyérbéli mozgásokra mutatnak (lásd az első fejezetben, az aranyér' mozgásainak tünetényeit), akkor a' közönséges diaeta' rendszabásait szorosán meg kell tartani. Minden hevítő és meleg italok, fűszerek,

nehezen emésztődő és táplálékony ételek távoztásának, az elme csendesen legyen, a' lelki erők igen meg ne erőltessenek, és a' meghülés távoztassék. Azért is az olyan öltözzék melegen, tegyen mértékletes mozgásokat a' szabad ég alatt; igyék vizet, egyék könnyen emésztethető ételeket, leve-seket, cziberéket, főzeléket, salátát, gyümölcsöt és gondoskodjék a' mindennapi hasürülésről.

A' ki egy vagy két hétig ekképpen él, annál né-ha minden történetek elenyésznek, a' vak vagy folyó ar nyérnek megjelenése nélkül. Azonban csak a' kisebb aranyérbeli bajoknál elegendő az illy magatartás; mert ha a' történetek erőszakosabbak, a' fejre, mellre, altestre rohanó vértorlódások, melyeket az első fejezetben előadott jelekből ismér-hetni meg, igen nagyok; akkor a' diaetái magatartás egyedül nem elég.

Ekkor így kell cselekedni: A' Beteg legyen csendesen, mind testére mind lelkére nézve, hivatalbéli foglalatosságát hagyja abba, maradjon hűs szobában és aludjék hűves fekhelyen (szőrma-trácson); éljen csupán az említett hűvesítő, vizes eledel-ekkel, és igyék vizet citromsavannyal, vagy boreczettel, málnaeczettel, ée. Ha a' savanyú ita-lokat és vizet a' gyomra nem szereti, akkor igyék valamelly vékony nyalkás főzetet ú. m. zabdarával vagy máholagyökérral, ris vagy árpakásával főtt vizet hidegen.

Éljen a' Nr. 1. alatt leirt hűvesítő porral, míg a' vér forrása és pezsgése le nem csillapodik. Ha a' hasa meg van dugulva, vegyen egy klisztért meleg vízből, kevés szappannal vagy egy kávés kalánnyi

konyhasóval és egy vagy két evőkalánnyi len-vagy mákolajjal. Ha a többszöri klisztérezés nem volna elégséges a has megindítására, akkor vegyen egy hashajtó szert Nr. 2. 3. vagy Nr. 4.

Midőn a felső részek, a fej és mell, szenvednek leginkább, forróság és fájdalom érzik a fejben, a mellben pedig szorongatás, fájás, szívdobogás: akkor lehozó szereket kell segédül venni, lábfördőt csináltatni, mellyben mustárliszt és só is legyen, de nem igen meleg, mert másként a Betegyet igen felhevíthetné; vagy a fürdő helyett mustártészta boríttassék a lábikrákra; a fej szenvedéseikor a vállak közzé is tehetni a mustártészta, a mell és altest bajaiban pedig a fájós helyekre.

Ha a személy igen vérmes és fiatal és a vér igen a belső részekre toódik, akkor érvágás is lehet szükséges, vagy a nádalyok feltétele a seggre, ezen utolsókat főképpen hogy a vér az aranyerekbe térjen és az aranyér megeredjen. Azonban a vérelesztést mindég orvosra kell bízni, akár érvágás akár piócák által. Mert a vérfogyasztás kivált az érvágás, helytelen és ártalmas lehetne, ha a Betegnél inkább az inbéli testalkat volna kitünő, és ha az gerjedékeny, erőtlen, sovány volna.

Ezen esetben, kivált ha a Beteg nagy fájdalmakban és görcsökben szenved, az enyhítő, görcsoszlató, izzasztó szerek is jobb szolgálatot tesznek, mint a hivesítők. Ollyanok a szíkfűvirág és bodzavirág théa, és a gyökönkegyökéré. Vagy a következő:

Nr. 7. Görcsoszlató Tinctúra.

Végy: Folyó gyantakőszalamiát (Liq. C.C. Succinat.) egy nehezéket,
Egyszerű gyökönketinctúrát,
Aetheres gyökönketinctúrát, mindenikből
fél nehezéket.

Vegyítsd jól üszve, és végy belőle óránként, vagy minden 2 3 órában, 25től 40 csöppig egy kávéskálányi vízzel, míg a' görcsös jelek el nem mulnak.

Szintolly csendesítő, görcsoszlató és izzasztó a' következő keverék is:

Nr. 8. Görcsoszlató és izzasztó keverék.

Végy: Folyó eczetsavanyú szalamiát,
Bodzavirágvizet,
Málnavizet, mindenikből 3 latot,
Málna-szirupot, két latot.

Üszvevegyítve, vehetni belőle óránként vagy 2 óránként egy teli evőkalányit, és ágyba fekvén valamely görcsoszlató théaital által izzadásba kell hozni a' testet.

A' görcsállító és csendesítő klisztérek is szikfűvirág théából, 2 evőkalányi len-vagy mákolajjal, ilyenkor igen hasznosak.

Az aranyérkólikában való magatartás.

A' kólika egy igen gyakortörténet, melly vagy az aranyeret előkövetképpen előzi-meg, vagy annak hirtelen elnyomatásakor jelenik-meg. Az utolsó esetben sokkal veszedelmesebb, mint az elsőben, és könnyen hasbéli gyuladássá válhatik, 's ez által halá-

lossá. A' kerjedékeny gyöngé inu és igen érzékeny bél csatornájú személyek vannak különösen alája vetve. A' tőle oltalmazó diaetai szerek leginkább imezek: a' puffasztó eledeleknek, gyümölcsnek, savanyó és édes holmiknek távoztatása, a' hasnak melegen tartása, és a' lábak' meg nem hűtése, nedvesítése.

Midőn a' kólikát más olyan történetek kísérik, millyeneket én aranyérmozgásnak neveztem, akkor a' következő szereket veheti elő a' nem orvos: Adjon a' Betegnek nyálkás italokat (zabkásával, rissel, máholagyökérről főtt vizet, ée.); fektesse őt melegített ágyba, hogy izzadhasson; vétessen-be vele görcsoszlató théát (szikfű-, bodzavirág-, vagy gyökünkegyökér-, ánizsmag-, ée herbatét); éljen a' görcsoszlató tincturával Nr. 7., vagy a' görcsoszlató és izzasztó keverékkel Nr. 8.; vehet még be a' Beteg néhány evőkalányi mák - vagy mandolaolajt is, legalább minden órában egygyel, (ez leginkább olyankor jó, ha hasdugulása is van, vagy hányásra való hajlandósága, mellyet az olaj néha igen hasznosan előmozdít); adasson magának egy csendesítő klisztért, mellyet néhány óra mulva, ha nem munkál, meg is újíthat; tétessen meleg pépborítékot, vagy meleg nedvesítéseket a' hasára, (lásd ezeknek készítését a' hatodik fejezetben, a' görcsoszlató és nyugtató szereknél); kenessen a' hasára olajt, (mákolajt).

Ha ezen külső, csendesítő szerek darab ideig sikeretlenül alkalmaztattak, lehet a' legfájdalmasabb részére a' hasnak mustártésztát is borítani.

Mikor a' Beteg mindent kiokád, akkor ne igyék herbatét, és a' mit iszik is, igya inkább hűlten, vagy hidegen, és egyszerre csak keveset, hogy a' száját

megnedvesítse. Gyomra' lecsendesítésére ajánlhatni néki Szeltermvizet kevés czitromsavanyal és apróra tört czukorral, de ezt is csak kicsinyenként és a' viz' pezsgésekor igya.

Ha pedig a' kólikával tartós ökredezés és hányás volna jelen, a' has pedig megdugulva és olly fájdalmas, hogy semmi tapintást el nem szenvedhetne, akkor altestbéli gyúladást tehetni-fel, és ennél fogva vérelesztés lenne, az érvágás, vagy piócák által, szükséges. Emezek vagy a' hasnak fájós részére alkalmaztatnák, vagy a' segg körül, kivált ha a' vért az aranyerek felé akarjuk csalni. Azonban az illyen veszedelmes kólika' orvoslását mindég okos orvosra kell bízni.

A' meghülés vagy más változás által hirtelen' elnyomott aranyérfolyásra következő kólika, a' mint már említők, hamarabb általmehet bélgyúladásba, és így annál kevesebbet kell késni az orvos' elhívásával.

A' hevítő szereket, bort, borleveseket, keserű tinktúrákat, gyomorégetbort, likőröket és fűszereket, a' mellyek egyébütt néha alkalmaztathatók, az aranyérikólikánál mint mérgeket távoztatni kell, mert általok a' gyúladás előbb megjelenhetik.

A' keresztcsont- és ágyékbéli fájdalmaknál való magatartás.

Midőn azok az aranyérmozgástól erednek. Illyenkor a' mozgást kerülni, a' fájós részt gyakran flanel-lal döröszölni és naponként gőzfördővel (lásd a' hatodik fejezetben, a' görcsoszlató és fájdalomenyhítő, ée. szereknél) szükséges élni.

A' segg' tájékának viszketése és kisebesedésekor való megtartás.

A' hevítő holmikkal élés, tartós mozgások és a' durva, dörzsölő ruházatok, mint a' posztó- vagy darócz nadrágok, vastag gatyák igen nevelik ezen alkalmatlan bajt.

Gyógyító vagy legalább enyhítő szerek: a' hideg vízzel mosás, és a' kipállott helynek téjfellel, szarvasfagyúval, rózsapomádéval, ajakpomádéval, vagy a' következő írrel kenetése:

Nr. 9. Hasznos Ír, a' segg' környékének viszketése-, izzadása-, és kipállásakor.

Végy: Kimosótt disznósirt,

Jó tiszta fagyút mindenikből egy latot,
ezeket gyéngé tűzön elolvasztván, adj hozzájuk

Körpafümagot, két nehezéket,

Zink-savanyúlatot (oxid. Zinci), egy scrupulust.

Csináld keverve Írré. Ezzel egyszer napjában a' viszkető vagy kipállott rész bekenetik.

Az ónirékkal, ónvízzel, ónfejérral való élést, a' veszedelmes következtések miatt, ajánlani nem lehet.

A' vak aranyérnél való magatartás.

Itt is a' hevítő italokat és fűszereket távoztatni kell, annál inkább, mennél fájdalmasabb az aranyér. A' Beteg ne lovagoljon, és ha űlni kénytelen volna, tegyen maga alá valamelly koszorúforma kitömött vánkost, hogy az aranyér' nyomása elkerültessék. A'

hasürülésre is naponként gondja legyen, minthogy a' vak aranyérnél a' keményszékűség és hasdugulás könnyen gyúladást okozhat. Ha erre a' diaetai szerrek (mindennapi járkálás, lágyító ételek, gyümölcs, ée.) nem volnának elegendők, akkor egy gyöngye hasnyító szer (a' Nr. 2. vagy Nr. 3.) többet ér mint a' klisztérek, mert ezek, ha az aranyérsomók a' seggen belől vannak, fájdalom és izgatás nélkül nem alkalmaztathatók.

A' hideg viznek külső használatása által a' vak aranyeret egészen elenyészthetni, mert a' hidegnek további behatása az ellankadt vérereket összehúzza. Csakhogy nem mindenütt lehet a' hideget elővenni, a' melly csak oda illik, a' hol a' baj csupán tsak helybéli. Midőn pedig ollyan történetek vannak jelen, a' mellyek a' vérnek a' hasba való tolódására, és általyaban valamely belső nyavalyára mutatnak, úgymint többszöri aranyérmozgások, emésztésbéli bajok, ée., akkor az aranyeret hideg által elhajtani igen ártalmas volna. Ha pedig a' dolog másként van, és a' személy egyébaránt egészséges, jól emészt, nem szenved vérpezsgésekben, aranyérmozgásokban, ée. ha a' vak aranyeret valamely külső helybéli ártalom okozta, p. o. erős lovaglás, akkor bátran lehet a' hideg vizet az illy helybéli baj ellen használni. De ha e' felől legkisebb kétség forogna is fön, előbb orvost kell megkérdezni ezen szer iránt.

A' hideg vizet használhatni mosás, borogatás, alfel-fördő, és klisztér képpen. Leghathatósabb a' helyső aranyérsomóknál a' hideg fürösztés, és a' hideg vízből való klisztérek, de ezeket naponként két vagy három izben és több ideig kell alkalmaztatni, hogy

állandóan használjanak. A' klisztérek elejénte kevesebbé légyenek hidegek . és csak utóbb mindég hideggek. A' ki azonkívül a' közönséges diæta rendszabásait is megtartja (lásd az ötödik fejezetet), akkor a' gyógyulási remény annál nagyobb.

A' nagy és régi aranyércsomók , az úgynevezett aranyérczacskók el nem enyésznek ugyan a' hideg viz' alkalmaztatására , de még is igen öszve huzódnak és fájdalmatlanabbakká lesznek. A' hol valamely aranyércsomó igen terhes , vagy aranyérvövedtét vált. ott azt ha a' seggen kívül van , el is vágathatni kár nélkül. Az evesült és nedves aranyércsomóknál ajánlatható a' hideg viz és Nr. 9. alatt előadott ír.

A' gyúladt vak aranyérvél való magatartás.

Ha az aranyércsomó igen fáj , dagadt , forró és piros , akkor a' Beteg hüvesítő és vékony diætat tartson az étel és italra nézve , legyen nyugalomban , kerülje az ülést , feküdjék legtöbbszöre és vegyen a' hasnyító szerekből (Nr. 2. vagy 3.), de csak annyit , hogy a' hasa fölöttébb ne menjen.

Azon kívül még a' következő helybeli szerek szükségesek : Néhány piócák' feltétele a' meggyúladt csomóra , ha ez kívül vagyon , vagy a' segg' környékére , ha gyúladt aranyerek belülről vannak : gőzfördők' párája a' seggre és középhusra irányva egy vagy kétszer napjában ; a' gyúladt csomónak megkenése olajjal , vagy fagyúval , vagy a' Nr. 9. alatti Írrel , többször napjában , a' meggyúladt aranyérvövedtén telt pépborítások , kivált akkor , ha az nagyobbodik,

ha

ha benne kopogó fájdalom érződik, és így fekélyé akar válni.

Az evesült aranyércsomóknál az orvosi vagy seb-orvosi segítség szükséges, mivel belőlök könnyen végbél-csőfekélyek lehetnek.

Valamelly belső aranyércsomónak vagy magának a seggnek előesésekor való magatartás.

Ha a' székürítés alatt valamelly belső aranyércsomó ki találna nyomódni, ezt azonnal vissza kell tolni, mert másként könnyen a' segg' zárizma által kiszorítódik és így meggyúlathat. Ezt, és az előesett segget úgy tolni vissza legjobban, ha az ember olly fekvést választ, mellyben a' hasizmok tágulva és az alfel magosabban legyen. E' végre legtanácsosb oldalra fekünni, úgy hogy az alfel az ágnak valamivel föntebb szélére essék, és a' csombok a' hasfelé huzatassanak. Ekkor a' csomót olajjal kennt ujjal a' seggbe vissza tolni.

Ha az egész segg kitüremlett, akkor azt egy hideg vízbe vagy borba áztatott gyenge ruhával befödven, és osztán a' bal kézzel megfogván fölfelé nyomjuk 's egyszer'smind a' job' kéz' mutatóujjával, mellyet előbb olajba mártunk, a' daganatot a' szélén a' seggbe tolni igyekezünk. A' vizatolásakor a' Beteg minden haseröltetést eltávoztasson, sőt azután is a' székürítéskor, mert másként ismét könnyen kicsúszik az előesett rész. A' hideg vízzel, borral, vagy égetborral és vízzel való borogatások az előesett részre, igen elősegítik ennek öszvehuzódását és könnyebb vizatételét.

Viszatonlatván az előesett végbél, erősítés végett a' középhus, és segg naponként-néhányszor mosattasék hideg vízzel és égeiborral, és ebbe mártott ruhákkal födtelessék, mellyeket egy, a' lábak közt átmenő kötővel szoríthatni-le.

A' folyó aranyérnél való magatartás.

Ha a' vérzés mértékletes, és a' Beteg általa könnyebbül, akkor kerüljön mindent, a' mi a' vér-folyást gátolhatná, vagy fölöttébb szaporíthatná. Tartsa magátcsendesesen, keveset mozogjon, főképpen a' gyorsjárástól, lovaglástól, kocsizástól őrizkedjék, maradjon mértékletes melegű szobában, és aludjék, kivált meleg esztendőájban, szőrmatrácson. De melegen öltözködjék, és a' meghülést távoztassa, mert a' hasnak, lábaknak és az alfelnek meghűtése által az aranyérfolyás hamar elakadhat.

Kerüljön mindent, a' mi a' vért felbuzdítja, a' hevítő és meleg italokat és fűszereket. Egyék kevesebbet mint máskor, és csak könnyen emészthető ételeket; a' fiatal, erős, bővérű személyek többnyire plántai étkeket válasszanak, zöld főzelékeket, salátát, gyümölcsöt, vékony leveseket, eziberéket; az erőtlen, gyenge Beteg pedig, kivált ha vén, éljen ne csak könnyű, hanem egyszer'smind táplálékony ételekkel, jó levesekkel, huslevekkel, porhanyu és leves süthussal.

Hagyjon abba minden komoly és fejtörő gondolkozást és foglalatosságot, ovakodjék minden felháborodástól és igyekezzen vidám kedvű lenni. Az elhálást ne üzze.

Illendő diaeta által azon legyen, hogy naponként valamennyire lágy, és elegendő székürülése következék, 's ezen okból a' nehéz, szivós ételeket, lisztedelt, hüvelyes veteményeket, sűteményeket kerülje, és egyék sok gyümölcsöt. A' ki hasdugulásban szenved, adasson magának egy hasnyitó klisztért, és ha ennek nem lenne foganatja, folyamodjék a' hashajtó szerekhez (Nr. 2. 3. vagy 4.). A' vér' lecsilapítása végett igyék friss, savanyított vizet de ne igen hideget, mert ez a' vér' folyását elállíthatná.

A' mértékletlenül folyó aranyérnél való magatartás.

Midőn a' Beteg vagy egyszerre igen sok vért vesz, vagy lassanként annyi vére elfolyik, hogy e' miatt elgyengülés és haláltól félhetni, a' mit a' személy' erőtlenedéséből, alélásából, tagok' reszketéséből, szédelgésből, fülzugásból, szemkáprázásból, ájulásból, tagok' rángatódzásaiból, ée. eléggé gyaníthatunk, akkor sietve Orvosért kell küldeni, vagy ha ez hamar el nem érkezhetne, imígy szükséges cselekedni: Hideg vízbe és eczetbe mártott ruha tétessék a' keresztcsont' tájékára, seggre és közép husra, és mind annyiszor frissel váltassék-fel, valahányszor melegülni kezd. Még foganatosabb, ha a' vérző ér a' seggen belül vagyon; valamelly eczetes vízbe áztatott tépéscsomót dugni-be a' seggbe (lásd a' hatodik fejezetet, az öszvehuzó szerekről). A' Beteg maradjon csendesén, igyék vizet eczettel, málnaeczettel vagy tzitromsavanyval, ée. savanyítva.

Néha, ámbár ritkán, valamelly aranyérsomó elpukkanván, igen nagy vérzést okozhat. Illyenkor

hideg borogatások, egy darab tapló feltétele és tartós nyomás a' vérző helyen, szükségese.

A' nyálkás aranyérnél való magatartás.

A' nyálkás aranyérral többnyire valamely közönséges vagy helybéli gyöngeség van együtt, kivált ha a' nyálkafolyás már régebben tart. Itt azért a' diæta valamivel táplálóbb és erősítőbb lehet, de nem izgató és hevítő, mert a' hevítő italok, a' bor, égetbor, erős kávé, naponként és gyakran vétetve, a' bajt névelnék. Mindent, a' mi a' testet erőltethetné, távoztatni, főképpen pedig a' meghűléstől óvakodni, a' hasat és lábakat melegen tartani kell.

E' bajnak elhárítására, mivel igen makacs, és lassan gyógyuló, orvosszerek is kívántatnak. Elejénte valamely gyenge hashajtószert vehetni-elő; utóbb pedig, ha a' nyálkafolyás már tovább tartott és a' Beteg hágyadt, avval, kivált gyakorta élni, káros volna, leghasznosbak ekkor a' keserű, öszvehuzó szerek (lásd a' hatodik fejezetet, az öszvehuzó szerekről).

A' helybéli, öszvehuzó, erősítő szerek (hideg vízből, a' tölgyfa és chinahéj' öszvehuzó fővetjéből, ée. való klisztérek, hideg borogatások, seggfördők) által is néha meggyógyúlhat a' nyálkás aranyér. De ezen szerek csak olyan esetekben alkalmaztathatók a' hol a' nyálkafolyás csak helybéli nyavalya, és a' véghurka' vagy vastagbél' nyálkahártyájának helybéli lankadtságától függ, ha a' Betegnek másként semmi baja, emésztése jó, és az aranyérmozgások' történeteitől is mentt. De ha ez nincs így, sőt inkább a' Beteg roszul emészt, és olly jeleket árúl-el, melyekből megromlott vagy ingadozó egészséget gyanít-

hatni, vagy ha nyálkás aranyér' megjelenése óta a' Beteg egészsége jobbult, akkor igen ártalmos volna azt a' hidegnek és egyéb fűszvehuzó szereknek alkalmaztatása által meggátolni.

A' húgyhólyagbeli aranyérről való magatartás.

Ritkán lehet ezt a' többnyire öreg emberekre jövő betegséget egészen elhárítani, kívánt gyógyítását pedig mindég orvosra kell bízni. Azonban a' helyes diæta még is igen sokat könnyebbíthet rajta és holmi veszedelmes történeteket eltávoztathat.

A' hólyagaranyérral járnai szokott közönséges gyöngeség miatt, a' Beteg egyék könnyen emésztődő és tápláló étkeket, de az igen ingerlő ételeket 's italokat, igen fűszeres holmiket, tüzes borokat, égetbort, kivált a' fűszerekkel és keserű növény részekkel készült szeszes italokat, a' likőröket távoztassa. Ha az erőtlenység vagy szokás nála úgy kívánná, akkor igyék, de igen mértékletesen, valami jó bort, vagy, még kevesebb mértékben, tiszta jó égetbort.

A' fiatal, könnyű, savanyú borok, nem valók a' hólyagaranyérben szenvedőknek, mert a' hogy tőlök megcsipősedik 's így miatta könnyen húgyhólyag-görcsök és vizelletrekedés származhatnak. Ezt tehetik más esipős, savanykás italok is, mint a' must, a' fejrerek, általyában a' fiatal serek és a' gyümölcsborok. Legjobb, ha a' Beteg jó, vékony, kevesse keserű barnasert választ magának italul.

Ne igyék egyszerre sokat, vagy gyakorta, mert a' húgykészítő életművek igen megterhelődnek, a' hólyag fölöttébb megtelik és hamar vizelletbéli bajok

támodhatnak. Ugyanazért, hogy a' vizellete meg ne csipősedjék, minden savanyú, zsiros, csipős eledelket is kerüljön, ú. m. a' salátát, savanyu gyümölcsöt, disznóhúst, kövér kolbászt, igen sós étkeket, a' sajtot, heringet, ée.

Hasznos, ha naponként járkál, de a' tartós és erőszakos gyaloglás, lovaglás vagy kocsizás nem neki való. Altalyaban távoztasson mindent, a' mi az ő gyöngé erejít igen fárasztja, fogyaszthatja, tehát: a' tobzódást, éjjelezést, az elmének erőltetéseit, indulataskodást 's főképpen a' nemiközösülést. A' hólyag' aranyérben szenvedő, kivált ha már vén, soha se távozzék-el a' szokott és neki jöleső életmódtól.

Gondoskodjék hogy mindennap' elegendő székürülése legyen, mivel a' hólyagaranyér könnyen rosszabbra fordul, vizelési erőltetés, fájdalmas vizelés, vérhugyzás, hügyrekedés áll-elő, ha a' has meg talál dugúlni. Illyenkor jó a' már többször említett diaeta, a' hasnyitó klisztérek, és, a' hol ezek nem elegendők, gyöngé hashajtó szerek Nr. 2. vagy Nr. 3.

A' vizellethajtó szerek, kivált a' hevítők, mint a' balzamokk terpetin, fenyőmag és eflélék, mellyeket sokan örömet használnak, a' hólyag aranyerében inkább csak ártanak. Mert a' vizelletet csipősítik, a' vért a' szenvedő részre tódítják, hólyagaranyér-és hólyaggyúladást, hügyrekedést okozhatnak.

A' vizeléskor a' Beteg ne erőlködjék a' hügy kinyomhatása végett, mert így a' vér ezen részekbe inkább meggyülvén, a' hügyhólyagbeli véredények még erősebben megdagadnak. A' nemirészeknek és közepusnak gyakor, mindennapi mosása pedig hideg vízzel vagy vízzel és égetborral, némellykor, jó hasznót tett.

A' vak húgyhólyagaranyér^s sürgetős történeteikor, a' nehéz vizelés- és húgyrekedéskor való magatartás.

A' nehezen vizelés gyakran egy igen elkínzó, fájdalmas baj, a' melly ha nevededik és húgyrekedéssé válik, leggyorsabb segedelmet kíván, mert másként hamar a' hólyag' gyúladása vagy szélütése, sőt elpukkanása, és így halál is, származhatik belőle. A' vak hólyagbeli aranyerek nehéz vizelésre húgyrekedésre adnak okot, ha megdagadnak, vagy gyúladnak, a' midőn a' húgyhólyag' zárizmában görcs áll-elő a' véredények' ingerlett állapotja miatt.

Ámbár illyenkor az Orvos' jelenléte legszükségesebb, mégis a' mit az ő elérkezéséig, kivált ha ez későn történik, cselekedhetni, elő fogom adni, annál inkább mivel itt a' gyors segedelem kívántatik. A' Beteg feküdjék melegített ágyba és igyekezzék iz-zadni, azért igyék szíkfű-, bodza- vagy melissza herbatét mennél melegebben. Tegyenek a' hasának alsó részére, a' hólyag' tájékára, melegített ruhát, melegített de nem igen nehéz téglát vagy fődőt, vagy meleg pépborítékot. Ültessék őtet gőzfördőre, mellyet a' hatodik fejezetben (a' görcsoszlató, csendesítő szerekről) előadott mód szerint kell elkészíteni. Itassanak vele csak nyálkás italokat, de csak kicsinyenként, úgymint mandolatejet, máhólagyökér'; zabdara' vagy riskása' főttlevét. A' haszorulást csendesítő és hasnyi ó klisztérek által kell elhárítani.

Midőn a' Betegre olyan ártalmak hatottak, mellyek annak vérét pezsgésbe hozhatják, minők az erős

mozgások, meghevülések, a' hevítő italokkal 's fűszerekkel visszaélés; akkor hat sőt tíz pióczatis lehet a' középhusra feltenni.

Ha e' szerek nem használnak, a' vizellésre való fájdalmas ösztönt nem csilapítják, a' hugy' kifolyását nem eszközlik, akkor tüstént Orvost kell hivatni, a' ki a' hólyagban meggyült vizelletet a' maga módja szerint kiürítse; és ezt annal gyorsabban, ha már a' hólyag' domborodása a' köldökhöz közel tapintatik. A' hugynak mesterséges kiürítése történik egy ezüstből, vagy rugó mézgaból készült cső, vagyis Kathéter által, melly ilyenkor a' hugycsőbe tolatik. A' Beteg attól ne irtózzék, és az Orvost ne késlesse, mert vonakodása igen nagy káraba kerülhetne. A' hugycsurgatyúnak bevitele mindég nagyobb vagy kisebb bajjal és fájdalommal esik-meg, és gyakran egy kevés vér is folyik a' hugycsőből. De ha egyszer az eszköz a' hólyagba ért: akkor a' rajta kifolyó vizellet igen nagy könnyebbséget szerez. Néha a' hugycsurgatyút szükséges többször is alkalmaztatni.

Azonban vannak olyan esetek is, a' hol az eszközt be nem lehet vinni, akkor a' seborvos nem tehet egyebet, hogy a' hólyagot az üszögös gyuladástól vagy elpukkanástól megmentse, mint a' hólyagot átszurni. Ezt a' fölötte ritkán szükséges és nem életveszedelmeztető munkát mindjárt a' szemérem fölött, vagy a' seggen által szokták végbe vinni.

A' vérhugyzáskori magatartás.

A' mértékletes vérfolyást nem kell gátolni; a' mit egyébkor hideg borogatások, és öszvehuzó szerek által tesznek. A' Beteg tartson szelíd, és az arenyér-

beli bajokra általyában illő diaetát, kerülje a' mehevülést, maradjon csendesen, igyék az úgynevezett nyálkás italokból, ha a' vizelete fájdalmasan men-el; ha pedig nem, akkor jobb a' hideg és kevéssé savanyított víz.

A' györcsökkel, fájdalmakkal, nehéz vizzeléssel és hügyrekeféssel járó vérhügyzásokor, a' csak most említett szereket kell elővenni. Ha pedig a' vér igen bőven folya, akkor a' hólyagtájra és középhusra hideg borogatások szükségesek, és az Orvostól rendeltetendő hígított kénsavanynak bevétele.

A' nyálkás hügyholyagaranyéرنél való magatartás.

Midőn nyálka folyik a' hügyhólyagból, akkor szintűgy kell cselekedni, mint mikor abból vér folyik, a' vérhügyzásokor. A' vele járó fájdalmak, görcsök, nehéz vizzelés vagy hügyrekedés ellen is az ott ajánlott szerek használtathatnak.

A' férjfiaknak aranyérbeli kankújoknál és a' fejrőszemélyeknek ugyan azon okbeli nyálkafolyássoknál való magatartás.

Az aranyér-okoza kankú vagy fejrőfolyás általyában ritka nyavalyák, minthogy többnyire más okokból és a' tisztátalan elhálás után szoktak szármozni. Nem is járnak ezek olly nagy erőszakossággal és gyúladással, mint a' franczús nyálkafolyások.

Az aranyérbeli kankúnál és fejrőfolyásnál a' következendőkre kell vígyázni. Ha a' Beteg még fiatal, erős, bővérő, vagy gyúladási történetek mutatják ma-

gokat, mint a' férfiaknál: iszonyú fájdalom és égetés a' vizelléskor, vörösség a' hugycső' nyílásánál, a' makknak daganatja, fájdalmassága és vörössége, fájdalmas monymeredések és éjjeli magkiömlések; vagy az asszonyoknál: a' külső szeméremrészek' daganatja és vörössége, égetés a' méhhüvelyben és a' vizelléskor, — akkor szelid diaeta szükséges. Minden hevítő italok; fűszerek, táplálékony ételek, erős mozgások elkerültessenek. A' nemiköszösülés egészen hagyassék. Ha a' vizelléskor a' fájdalom igen nagy, akkor nyálkás italok vétessenek-elő. A' férfiak ahoz való zacskóban hordják a' heréjüket, hogy gyúladásba, daganatba ne menjenek.

Naponként egynéhányszor meg kell a' nemi részeket langyos vízzel tisztítani, mosni; ezt a' férfiaknak leginkább az előbőr és makk között kell cselekedniök. A' fejrészemélyek is mossák-ki vagy fecskendezék-ki alkalmas fecskendővel a' méhhüvelyt.

Kisebbedvén a' gyúladás' és izgatásbéli történetek, ha a' nyálkaválasztódás még tart vagy megszaporozott, akkor a' dietán lehet valamit tágítani, és ekkor tápláló, könnyen emésztődő, de nem ingerlő ételek 's italok fogják a' gyógyulást elősegíteni. Sokáig tartván pedig a' nemirészekből a' nyálkafolyás, és ha más környülményekből kitetszik, hogy annak további jelenléte az egészségre nézve általyában káros, vagy ha a' Beteg egyébként jól érzi magát, és a' nyálkafolyás csupán a' részeknek helybéli lankadtságából származik, akkor alkalmas helybeli szereket (gyöngén öszvehuzó befecskendéseket) lehet elővenni.

Többet erről különösen nem akarok szölni, részént mivel az ilyen esetek ritkábbak, részént mivel

a' czélszerű diaeta mellett többnyire elmúlnak vagy elenyésznek, ha az aranyérfolyás ismét helyre áll, és erre nézve az Olvasót a' következő fejezetre utasítom.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Szükséges és hasznos lehet e' az aranyér' folyását mesterségesen elindítani? Minő környülállások tehetik ezt szükségessé? — Minő szerek által vihetni végbe?

Igenis vagynak olyan esetek, a' hol hasznos az aranyér' folyását mesterségesen elindítani; általyában pedig ott, a' hol a' természet arra elégtelen és mégis több jelekből világos, hogy oda törekszik és valamely jelenlévő beteges állapotot akar általa elhárítani. Erről különös esetben helyes ítéletet hozni igen nehéz, mert arra minden környülállásokat szükséges ismerni, és megfontolni, mellynek, a' testalkatnak különösségei, a' valamikor jelenvolt nyavalyák, a' Beteg' életkora, életmódja, és ezeket csupán csak az orvos tudhatja legjobban, és így csak ő hozhat ítéletet is, vallyon jó e az aranyér' folyását elindítani, vagy nem.

En itt csak általyában fogok néhány eseteket előhozni, mellyekben az aranyér' folyásának mesterséges elindítása kívánatos lehet, és némellyeket, a' hol az szükségtelen és fölöttébb ártalmas volna.

Hasznos az aranyérfolyást előhozni: ha valakinél az aranyérre való hajlandóság igen nagy, ha az aranyérmozgások igen erőszakosak és gyakorta megjelen-

nek, továbbá ha az aranyér már folyt és annak elállása után különböző nyavalyák és betegségek (hypochondria, emésztésbeli bajok, köszvény, nyavalyatörés, inbeli történetek általyában) támodnak és úgy a' Beteg az aranyér' folyásának megszünésekor rosszabbul érzi magát, mint előbb, még az tartott; ismét ha az aranyérfolyást hirtelenül valamely meghülés, beteges változás, vagy diaetai hiba gátoltamag, és erre holmi fontos és veszedelmes tünetények szármoznak, úgymint: gyúladási aranyérkólika, erős vértorlódások a' fejre vagy mellre, vagy agyvelő-, tüdőgyúladás is, ee. a' meggátolt aranyérfolyást annál szükségesebb elindítani, ha az előbb nagy volt és rendszeren meg szokott jelenni; továbbá jó a' vért a' segg' edényeiből megindítani, ha annak elállása után a' vérfolyás más részekből, a' tüdőkből, gyomorból, történik, és ezt a' megrekedtt aranyér okozza.

Jó míg, ha egyéb környülállások engedik, az aranyérnek más formájit, mellyek az egészségnek többet ártanak, mértékletes aranyérfolyássá változtatni, mint a' nyálkás aranyeret, hughyólyagbeli aranyeret, a' kankút, és ennél is inkább az asszonyok fejrőlyását; de ezen utolsót csak akkor, ha igen nagy és makacs volna és bizonyosan aranyérből eredett.

Igen szükségtelen, sőt ártalmos volna az aranyeret folyásba hozni, ha az arravaló hajlandóság kicsiny, ha csak hébekorba, leginkább diaetai hibák után, csekély aranyérmozgások vétetnek észre; mert ilyenkor reménylhetni, hogy ezen kevés hajlandóság is a' helyes életmód mellett önként elmúlik és az aranyérmozgások ismét eltűnnek, minden vérőlyás nélkül is.

Helytelen és káros volna azt tenni olyankor is, ha az aranyérfolyás magától kimarad, és nem jelenik-meg mint máskor bizonyos időtájban, és az ember is elég egészséges; mert ekkor feltehető, hogy az aranyérnek belső oka, a' beteges bővérűség az altestben, elenyészett, és így vele az okozatja is elmúlik. Az elvénült személyeknél elmaradt, vagy holmi súlyos nyavalyák, vérfolyás, kicsapongások által elgyöngült fiatal embereknél elállott aranyérfolyást ismét elindítani föltötte helytelen volna, mert nekik úgyis kevés vérök lévén, ezáltal még inkább elgyöngítettének.

A' vak aranyeret folyóvá változtatni csak ritkán tanácsos, egyrészt mivel az első kisebb baj a' másodiknál, és másrészt mivel a' vak aranyeret helyes diaeta által könnyű egészen elhárítani, vagy legalább igen megkissebbíthetni. Csak akkor volna jó a' folyó aranyeret előhozni, ha a' vak aranyérnél a' csomók és érdaganatok igen nagyok, és a' gyúladásra föltötte hajlandók, vagy már előbb fekélyekre és csősebekre adtak okot, vagy ha a' vak aranyérrel igen nagy aranyérmozgások szoktak járni, és gyakran visszatérni a' Beteg elgyöngülésével.

A' húgyhólyagbeli aranyeret folyó végbélaranyérré változtatni, ha lehetne is mindég, de igen ritkán tanácsos; mert a' hólyag' aranyerében szenvedők legtöbbszörre elgyöngült, elaggott Vének, a' kik a' vérvesztést csekély mértékben is alig tűrnék-el.

Az aranyérfolyás' elindítására szolgálható szerekről.

Azon szerekek, mellyek által az Orvos az aranyeret folyásba igyekszik hozni, olyanok, mellyek a'

vért az alsó részekre és különösen a' véghurka' véredényeibe térítik. Rólok ezen könyvecskében már több helyütt emlékeztünk, itt azért elég léssen őket megnevezni.

Ezen letérítő szerekhez tartoznak: az igen meleg lábfürdők, mellyeket hozzátett mustárliszttel és konyhasóval erősebbíthetni; a' langyos alfel-fürdők; a' seggre és középhusra eresztett gőzfürdők; meleg pép-vagy vízesborogatások a' hasra, seggre, középhusra és keresztcsont' tájékára; a' czombok' frot-tíroztatása; izgató klisztérek; nadályok feltétele a' segg körül és a' középhusra, és az érvágás, melly ilyenkor a' lábon történjék. A' mozgást gyakorolható személyeknél az erős gyaloglás vagy lovaglás is, a' vért pezsgésbe hozván, alkalmas lehet e' célra.

Mindazáltal ezen előszámlált szerek által sem jutunk mindég célunkhoz, a' mikor mind e' mellett is nem tanácsos erősebb szerekhez nyúlni. Az ilyen erősen hajtó szerek' sorában vannak több orvosságok, a' mellyek, mint az Aloe, többnyire hevítve-hashajtók, úgy a' szeszes italok is, fűszerek, kivált ezek amazokkal együtt, ée.

Mind ezen szereknek munkálatja azonkívül itt nem csak igen bizonytalan, hanem a' velek visszaélés másfelül az egészségre nézve sokképpen ártalmas is lehet. Ezen okból a' nem-orvos soha azokat a' magatetszése szerént ne kísértse használni, jóllehet a' tanult orvosok némelly esetekben azoknak igen jó hasznát tudják venni az aranyérfolyás elindításra.

F o g l a l a t.

Első Fejezet.

	<i>Lap.</i>
Mi az Aranyér; és milly tünetnyeknél fogva ismértethető? - - - - -	7

Második Fejezet.

Az aranyérbetegség' mivoltáról vagyis legközelebbi okáról. — Az aranyérre való hajlandóságról. — Annak gyakrabb előfordulásáról a' különböző nemeknél, és a' különböző életkorokban. - - - - -	27
--	----

Harmadik Fejezet.

Az aranyérnek gerjesztő vagy távolabb okairól	33
---	----

Negyedik Fejezet.

Az aranyér' veszedelmes voltáról. — Annak gyógyúlhatóságáról - - - - -	48
--	----

Ötödik Fejezet.

A' czélszerű életrendről, az aranyérbeli hajlandóság' elhárítása, és magának az aranyérnek meggyógyítása végett - - - - -	51
---	----

Hatodik Fejezet.

A' legjelesebb gyógyító és orvosló szerekéről az aranyérben, a' mennyire azoknak ismerete a' nem-orvosra nézve hasznos lehet - - - - -	74
--	----

Hetedik Fejezet.

Illendő diaetai megtartás az aranyérnyavalya' különbözőféle formáinak jelenlétekor, és rövid utasítás az orvosságokkal való helyes éléről, a' mennyiben ez a' nem-orvosnak szükséges - - - - - 87

Nyolczadik Fejezet.

Szükséges és hasznos lehet e' az aranyér' folyását mesterségesen elindítani? Minő környülállások tehetik ezt szükségessé? — Minő szerek által vihetni végbe? - - - 107

757455

757455